

ACTA HISTRIAE
29, 2021, 4

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE

29, 2021, 4

KOPER 2021

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

UDK/UDC 94(05)

Letnik 29, leto 2021, številka 4

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Stuart Carroll (UK), Angel Casals Martinez (ES), Alessandro Casellato (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Lucien Faggion (FR), Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleš Maver, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Žiga Oman, Jože Pirjevec, Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (MNE), Luca Rossetto (IT), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Uredniki/Redattori/
Editors:**

Urška Lampe, Gorazd Bajc, Arnela Abdić, Žiga Oman

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Urška Lampe (slo.), Gorazd Bajc (it.)

**Lektorji/Supervisione/
Language Editors:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.), Arnela Abdić (angl.)

**Izdajatelj/Editori/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria[®] / Istituto IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente[®]

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000
Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18
e-mail: actahistriae@gmail.com; https://zdjp.si/

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research Agency, Mestna občina Koper

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

Delavke v Tobačni Ljubljana. Tobačni muzej MGML (zasebna zbirka Zmaga Tančiča). / Lavoratrici presso la fabbrica Tobačna di Lubiana. Museo del tabacco MGML (collezione privata di Zmaga Tančič).
/ Female Workers in Tobačna Ljubljana. MGML Tobacco Museum (private collection of Zmaga Tančič).

Redakcija te številke je bila zaključena 31. decembra 2021.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: CLARIVATE ANALYTICS (USA): Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); DOAJ.

To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.
Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zdjp.si/it/>.
The submission guidelines and all articles are freely available in color via website [http: https://zdjp.si/en/](https://zdjp.si/en/).

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

- Marta Verginella:** Women Teachers in the Whirlwind of Post-War Changes in the Julian March (1918–1926) 859
Insegnanti nel vortice dei cambiamenti del dopoguerra nella Venezia Giulia (1918–1926)
Učiteljice v vrtincu povojnih sprememb v Julijski krajini (1918–1926)
- Petra Testen Koren & Ana Cergol Paradiž:** The Excluded amongst the Excluded? Trst/Trieste and (Slovene) Servants after the First World War 887
Le escluse tra le escluse? Trst/Trieste e le domestiche (slovene) dopo la Prima guerra mondiale
Izključene med izključenimi? Trst/Trieste in (slovenske) služkinje po prvi svetovni vojni
- Manca G. Renko:** The Woman without Qualities? The Case of Alice Schalek, Intellectual Labour and Women Intellectuals 921
La donna senza qualità? Il caso di Alice Schalek, del lavoro intellettuale e delle donne intellettuali
Ženska brez posebnosti? Intelektualno delo in ženske intelektualke na primeru Alice Schalek
- Irena Selišnik:** Experiences from the Past. Domestic Help Workers and Legal Solutions 947
Esperienze del passato: lavoratrici domestiche e soluzioni legislative
Izkušnje iz preteklosti: gospodinjске delavke in pravne rešitve
- Urška Strle:** Tobacco Workers in Ljubljana (1912–1962): Some Gender-Sensitive Insights into Social Transformation 965
Lavoratori del tabacco a Lubiana (1912–1962): alcune osservazioni riguardanti il genere e la trasformazione sociale
Tobačni delavci v Ljubljani (1912–1962): nekaj vpogledov v družbene preobrazbe glede na spol

- Tamara Griesser-Pečar:** Koroška deželna vlada in koroške politične stranke – poskus doprinosa k razumevanju razmer na Koroškem pred plebiscitom 989
Il governo regionale carinziano e i partiti politici della Carinzia – un tentativo di contribuire a comprendere la situazione in Carinzia prima del plebiscito
Carinthian Regional Government and Carinthian Political Parties – An Attempt to Contribute to Understanding the Situation in Carinthia before the Plebiscit
- Jurij Perovšek:** Liberalci in Anton Korošec v letih 1918–19401015
I liberali e Anton Korošec nel periodo tra il 1918 e il 1940
Liberals and Anton Korošec in the Years between 1918 and 1940
- Aleš Maver & Darko Friš:** Učna leta slovenske humanistike v Mariboru: Časopis za zgodovino in narodopisje v prvih treh desetletjih1045
Gli anni di apprendimento degli studi umanistici sloveni a Maribor: i primi tre decenni della rivista Časopis za zgodovino in narodopisje (Rivista di storia ed etnografia)
Learning Years of Slovenian Humanities in Maribor: The First Three Decades of Časopis za zgodovino in narodopisje (Journal for History and Ethnography)
- Darko Friš, Gregor Jenuš & Ana Šela:** Slovenska politična emigracija skozi oči Službe državne varnosti v šestdesetih letih1073
L'emigrazione politica slovena attraverso gli occhi del Servizio di sicurezza di Stato negli anni Sessanta
Slovenian Political Emigration through the Eyes of the State Security Service in the 1960s

LIBERALCI IN ANTON KOROŠEC V LETIH 1918–1940

Jurij PEROVŠEK

Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, 1000 Ljubljana, Slovenija

e-pošta: jurij.perovsek@inz.si

IZVLEČEK

Globoka in trajna idejna ter politična nasprotja med liberalnim in katoliškim taborem, ki ga je poosebljal načelnik Slovenske ljudske stranke in vodilni slovenski politik v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (od 1929 Kraljevina Jugoslavija) dr. Anton Korošec (1872–1940), so se v njegovem času zrcalila predvsem v vprašanju naroda in države. Liberalci so Korošca videli kot voditelja politikujoče duhovščine in izrazito klerikalnega politika. Večkrat so ga politično tudi hudo napadli. Na podlagi analize tedanjih časopisov je v pričujočem članku avtor predstavil kritične ocene in napade s strani liberalnega tabora proti Korošču, kot voditelju »klerikalnega« tabora.

Ključne besede: liberalizem, Anton Korošec, politični katolicizem, avtonomija, centralizem, jugoslovanstvo, Kraljevina SHS/Jugoslavija

I LIBERALI E ANTON KOROŠEC NEL PERIODO TRA IL 1918 E IL 1940

SINTESI

Le contraddizioni ideologiche e politiche profonde e durature tra il campo liberale e quello cattolico, il quale veniva impersonato dal capo del Partito popolare Sloveno e leader politico sloveno nel Regno dei Serbi, Croati e Sloveni (dal 1929 Regno di Jugoslavia) il dr. Anton Korošec (1872–1940), a suo tempo si riflettevano principalmente intorno alla questione della nazione e dello stato. Per i liberali Korošec era il capo di un clero politicizzato e un politico distintamente clericale. Di conseguenza veniva spesso duramente attaccato politicamente. Con l'analisi dei giornali di allora, nel presente articolo l'autore presenta le valutazioni critiche e gli attacchi da parte del campo liberale contro Korošec come leader del campo «clericale».

Parole chiave: liberalismo, Anton Korošec, cattolicesimo politico, autonomia, centralismo, jugoslavismo, Regno di SHS/Jugoslavia

UVOD¹

Tako kot vsakega pomembnega politika, je tudi dr. Antona Korošca (1872–1940) v njegovem političnem in državniškem delovanju spremljalo nasprotujoče vrednotenje. Po eni strani so ga izražali z množično podporo in čustvom skrajne privrženosti, ki ju je Korošec užival kot dolgoletni prvak slovenskega katoliškega tabora, po drugi strani pa je živel v izrazitem odklanjanju, s katerim so nanj gledali pripadniki liberalnega in marksističnega tabora. V okviru tradicionalnega katoliško-liberalnega nasprotja so odklonilni ideološki in politični pogled na Korošca najbolj poudarjeno oblikovali na liberalni strani. Na podlagi analize številnih časopisov tedanjega obdobja ter z upoštevanjem najbolj relevantne znanstvene literature je v pričujočem članku avtor predstavil kritične ocene in napade s strani liberalnega tabora proti Korošču, kot voditelju »klerikalnega« tabora.

OD SLOŽNOSTI OKOLI KOROŠCA – NARODNEGA VODITELJA, DO ZAČETKA POLITIČNEGA TEKMOVANJA

Odnos liberalcev do Korošca je v dobrih tridesetih letih njihovega medsebojnega boja leta 1918 za krajši čas dobil enoten vseslovenski značaj. Junija 1918 so v Ljubljani ustanovili vseslovensko liberalno Jugoslovansko demokratsko stranko (JDS), v katero so se združile vse do tedaj obstoječe slovenske liberalne stranke (Perovšek, 2020, 362–364). Naslednje leto so ob JDS ustanovili še dve liberalni stranki, Samostojno kmetijsko stranko (SKS) (Steinbacher & Rahten, 2019, 74–75) in Narodno socialistično stranko (NSS), in tudi ti stranki so v prvi jugoslovanski državi organizirali v vseslovenskem obsegu (prim. Perovšek, 2020, 364–365). Skoraj do konca avstrijske dobe je bilo drugače, saj je tedanji slovenski liberalizem nastopal po ločenih pokrajinskih političnih strankah. Korošca je predvsem spremljala liberalna Narodna stranka na Štajerskem, kjer je bil prvi politik tamkajšnjega katoliškega gibanja. Seveda so se ob njem ustavljali tudi v drugih delih liberalnega političnega prostora na Slovenskem – v Narodno napredni stranki za Kranjsko (NNSK) in Narodno napredni stranki za Goriško.

Z Majniško deklaracijo maja 1917 in iz nje porojenim deklaracijskim gibanjem je Korošec postal nesporni slovenski narodni voditelj.² Njegov primat za liberalce ni bil vprašljiv in z njim so sodelovali v skupnem narodnemanipacijskem boju. Iz njihovih vrst je izhajal tudi tajnik parlamentarnega Jugoslovanskega kluba na Dunaju dr. Gregor Žerjav, ki je tedaj, in krajši čas še

1 Članek je nastal v okviru izvajanja raziskovalnega programa *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju* (ARRS, P6-0281), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) iz državnega proračuna.

2 Objavo deklaracije v vodilnem slovenskem liberalnem glasilu *Slovenski narod*, 31. 5. 1917: Otvoritevna seja državnega zbora, 1. O deklaracijskem gibanju: Stavbar, 2017, 79–228; Perovšek, 2018a, 421–442.

kasneje, sodeloval s predsednikom kluba in načelnikom katoliške Vseslovenske ljudske stranke Korošcem. Na vrhuncu deklaracijskega gibanja, ko so Korošcu ob obisku Ljubljane 23. in 24. marca 1918 slovesno izročili več kot 200.000 podpisov slovenskih žena in deklet za Majniško deklaracijo, mu je ljubljanski župan in načelnik liberalne NNSK dr. Ivan Tavčar na narodnem večeru v Unionu 23. marca 1918 zagotovil, »da ostane Ljubljana na Vaši strani in da Vas bo podpirala z vsemi svojimi močmi, dokler ne bo pobito na tla oholo nemštvo!« V imenu izvrševalnega odbora NNSK pa je glavni urednik njenega glasila *Slovenskega naroda* dr. Albert Kramer Korošca pozdravil z besedami, da ljudstvo v njem vidi voditelja, »ki bo naše vrste preko vseh sporov, naspromptev in nezaupanja vodil kot mogočno za boj proti našim sovragom«. In dodal: »Vse Vaše in Vaših tovarišev delovanje nas je učilo zaupanja v samega sebe, nas je učilo pozabiti žalostno dobo bratomornega boja, učilo, da nas mora spajati velika ljubezen brez razlike v svetovnem naziranju in da nas mora ta velika ljubezen zbrati v trdno celoto. Spoznali pa smo tudi, da mora biti naša bodočnost tudi v strankarskem oziru lepša, kakor je bila naša preteklost. Danes, ko stojimo bok ob boku v boju proti skupnemu sovražniku, ko si zremo oko v oko kot bratje, ali si morete predstavljati, da se bomo bojevali še kdaj drug proti drugemu po starih strupenih metodah?« Kramer se je zavedal, da bo tudi ta velika doba našla svoj konec. »Po dobljeni zmagi se bomo zopet vrnili na vsakdanje delo. Stranke ne bodo prenehale. Noben kulturni narod ne more živeti brez političnega tekmovanja. Prepričan pa sem, da se nikdar več ne bo vrnil strup bratomornega sovraštva v naše vrste in da bodemo v bodoče uredili naše razmerje po načelih medsebojnega spoštovanja, lojalnosti in poštenosti.« Nadaljeval je, da mu Narodno napredna stranka in vsi njeni privrženci »v boju za sveto narodno stvar sledijo do zadnjega moža. [...] Mi smo pripravljene prevzeti soodgovornost in vse hočemo storiti, da v Vas in Vaših tovariših utrdimo živo zavest, da se bojujete res kot mandatarji celega naroda kot vestni in vztrajni zastopniki vsega, kar pri nas pošteno misli. [...] Slavna družba!«. Kramer je še zaključil: »Prosim Vas, da z menoj vzkliknete: Živel načelnik Jugoslovanskega kluba dr. Korošec in vsi njegovi tovariši!«³

Spravlljivo razmerje med liberalci in Korošcem se je ohranilo skozi vse tedanje narodnoemancipacijske napore in t. i. prevratno obdobje do novega političnega zagona v jugoslovanski kraljevini (Perovšek, 2019b). V tem času so na liberalni strani poudarjali, da je Korošec voditelj in prvobornik slovenskega naroda, mož, ki uživa njegovo neomajno zaupanje in je posebljena misel jugoslovanske svobode, samostojnosti in neodvisnosti. JDS ga v celoti podpira. Poročali so o njegovi dejavnosti in funkcijah, ki jih je opravljal – vodenju Narodnega sveta za Slovenijo in Istro v Ljubljani (Perovšek, 2019a) in Narodnega Vijeća SHS v Zagrebu (Narodno Vijeće), Ženevski konferenci in njeni deklaraciji 6.–9. novembra 1918, vrnitvi v Slovenijo in udeležbi na seji Narodne vlade SHS v

3 *Slovenski narod*, 26. 3. 1918: Praznik slovenskega ženstva, 2.

Ljubljani 2. decembra 1918, poti prek Zagreba v Beograd in ob tem o udeležbi na seji Narodnega Vijeća 4. decembra 1918, ter avdienci pri prestolonasledniku Aleksandru Karađorđeviću 8. decembra 1918.⁴

Eden od podpredsednikov JDS in dotedanji liberalni poslanec v dunajskem državnem zboru dr. Vladimir Ravnihar je v svojem govoru 1. decembra 1918 v Mestnem domu v Ljubljani opozoril še na Koroščevo dosledno narodnopolitično držo na njegovi znani zadnji avdienci pri cesarju Karlu I. Habsburškem 12. oktobra 1918.⁵ *Slovenski narod* je že neposredno po avdienci poročal, da je Korošec »vladarju prostodušno odgovarjal ter mu razlagal program našega troimenega naroda SHS«. ⁶ Nato pa je ob pretrganju državnopravnih vezi z Avstrijo eden od zgodovinskih voditeljev slovenskega liberalizma Ivan Hribar na znameniti narodni manifestaciji 29. oktobra 1918 v Ljubljani Korošca imenoval naš voditelj in apostol jugoslovanstva. Podaril je, da je skupaj s predsednikom Jugoslovanskega odbora, politične organizacije hrvaških, srbskih in slovenskih političnih emigrantov iz Avstro-Ogrske, ki so se med vojno v tujini zavzemali za ustanovitev jugoslovanske države, dr. Antejem Trumbićem, položil »prvi temeljni kamen samostojni in suvereni državi Slovencev, Hrvatov in Srbov«. ⁷

V tistem času so bile slovenske stranke složne in so skupaj delovale. Kasneje so složno določile tudi slovensko zastopstvo v Začasno narodno predstavništvo Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljestvo SHS; od jeseni 1920 Kraljevina SHS) marca 1919. V prvi jugoslovanski vladi, oblikovani decembra 1918, je bilo razmerje med tedaj vodilnima slovenskima politikoma, ministroma Koroščem in Kramerjem (Korošec je bil še podpredsednik vlade), celo tako složno in idilično, da sta v Beogradu stanovala v skupni sobi (Stavbar, 2014, 286).

Kot je v nagovoru Korošču marca 1918 v Ljubljani dejal Albert Kramer, Slovenci, tako kot drugi narodi, po ustanovitvi Kraljestva SHS niso mogli dolgo živeti brez političnega tekmovanja. V novi državi so bili tudi nadalje zazrti v ideološki boj, ki so ga kmalu obnovili (Vidovič-Miklavčič, 1994, 46). Ko je na zboru svojih zaupnikov 6. in 7. aprila 1920 v Ljubljani katoliška Slovenska ljudska stranka (SLS) pretresla svoj program v jugoslovanski državi, Korošca pa so ponovno izbrali za njenega načelnika, se je v *Slovenskem narodu* oglasil tedanji predsednik JDS in pred tem predsednik Narodne stranke na Štajerskem dr. Vekoslav Kukovec. Korošču, ki je bil v avstrijski dobi Kukovčev oster nasprotnik in do njega mnogo-

4 *Slovenski narod*, 14. 8. 1918: Slovanski dnevi v Ljubljani, 1; 17. 8. 1918: Sprejem slovanskih gostov s severa, 2; 12. 10. 1918: Osrednji Narodni svet, 1; 14. 10. 1918: Narodni vstajajo, 1; 30. 10. 1918: Manifestacijski sprevid v Ljubljani, 2; 13. 11. 1918: Jugoslovanska država ustanovljena! – 13 milijonov prebivalcev!, 1; 15. 11. 1918: Jugoslovanske konference v Ženevi, 1; 20. 11. 1918: Član Narodnega vijeća v Zagrebu in Narodne vlade v Ljubljani dr. Kukovec o položaju, 1; 28. 11. 1918: Ženevska pogodba, 2; 3. 12. 1918: Dr. Korošec o političnem položaju, 1; 4. 12. 1918: Prihod in sprejem dr. Korošca v Zagrebu, 1; 5. 12. 1918: Izjave dr. Korošca v Zagrebu, 1; 6. 12. 1918: Nekaj predzgodovine o naši svobodi, 1; 9. 12. 1918: Dr. Korošec pri regentu Aleksandru, 1; 27. 12. 1918: Ženevska konferenca, 1–2.

5 *Slovenski narod*, 6. 12. 1918: Nekaj predzgodovine o naši svobodi, 1; prim. Griesser-Pečar, 2019, 325.

6 *Slovenski narod*, 14. 10. 1918: Narodi vstajajo, 1.

7 *Slovenski narod*, 30. 10. 1918: Manifestacijski sprevid v Ljubljani, 2.

krat tudi zelo žaljiv (Stavbar, 2014, 207), je bil že tedaj gorák; leta 1910 je dejal, da pozna »*srce in obisti*« Antona Korošca mogoče bolje kot on sam.⁸ Deset let kasneje je ob množičnem zaupniškem zboru SLS v kulturnoboju tona zapisal, »*da je žalosten pojav, da je v letu po ujedinjenju naroda bilo mogoče združiti pri nas pod praporom črne internacionale tolikšno armado janičarjev*«. Kukovec med tedanjim zborom SLS in njenimi zbori v avstrijski dobi, ko je stranko vodil dr. Ivan Šusteršič, ni videl razlike. »*Nič več sledu o jugoslovenskem dr. Korošču ves, Šusteršič!*«⁹ Korošču je globoko zameril, ker je liberalce v JDS označil za politične mrtvece, s svojo napovedjo parlamentarnega boja proti demokratom pa je razkril »*svoje staro tolsto srce*«. ¹⁰ Za Kukovca je bil Korošec »*jezuitski lisjak*«, ki je, skupaj s predsednikom vlade Stojanom Protićem, v kateri je bil prometni minister, proti demokratom naščuval mnogoštevilne pse. »*Vi vlečete na dan sekiro, ki se je za večno skrhala z zmago demokratske svetovne ideje, mi pa zaupamo v zdrav razum in zdravo srce našega demokratičnega naroda*«. ¹¹ Leta 1920 so demokrati Korošca še zbudili z opazko, da kot klerik o železnicah – namigovali so na njegovo tedanjo ministrsko funkcijo – ne ve mnogo več kot to, da je salonski voz udobnejši kot tretji razred. ¹² Po volitvah v Ustavodajno skupščino 28. novembra 1920, na katerih je SLS zmagala le z relativno večino, medtem ko je do tedaj zmagovala z absolutno večino, pa so pribili, da se v Beogradu ne more več postavljati kot predstavnik večine slovenskega naroda. Ta poza mu je pomagala, da je SLS imela prvo mesto ob sprejemu in obisku prestolonaslednika Aleksandra Karađorđevića v Sloveniji konec junija 1920. ¹³

LIBERALNA KMETIJSKA POLITIKA PROTI KOROŠČU

Tudi drugi dve liberalni stranki, Samostojna kmetijska stranka in Narodna socialistična stranka, sta v tistem času o Korošču podali več kritičnih ocen. SKS je opozarjala, da po svoji kmečki osnovi z njim nima nič skupnega. ¹⁴ Kot voditelja »klerikalne« stranke, ki hoče biti za vsako ceno kralj Slovenije in zaslužnjevati slovenskega kmeta v slepi pokorščini do gospode, ga ne spoštuje, in se bo proti njemu borila. ¹⁵ Oponašala mu je tudi, da je kot duhovnik vodil ministrstvo za promet. ¹⁶ Ob Koroščevem položaju prometnega ministra se je kasneje ustavila tudi NSS. Očitala mu je, da je s svojo nepopustljivostjo do delovno-socialnih zahtev železničarjev

8 *Narodni dnevnik*, 18. 4. 1910: Dr. Kukovec o klerikalni obstrukciji v Gradcu, 1.

9 *Slovenski narod*, 14. 4. 1920: Ob glavnem zboru ljudske stranke, 1.

10 *Slovenec*, 8. 4. 1920: Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke, 1; *Slovenski narod*, 14. 4. 1920: Ob glavnem zboru ljudske stranke, 1.

11 *Slovenski narod*, 14. 4. 1920: Ob glavnem zboru ljudske stranke, 1.

12 *Slovenski narod*, 10. 11. 1920: Klerikalni politiki, 1.

13 *Jutro*, 2. 12. 1920: Ljubljana, 1. decembra, 1.

14 *Kmetijski list*, 25. 9. 1919: Dr. Korošec in kmetje, 1.

15 *Kmetijski list*: posebna izdaja, 20. 11. 1919: Dr. Korošec in shod v »Unionu«, 1.

16 *Kmetijski list*, 26. 2. 1920: Nova vlada v Beogradu, 1.

le-te prisilil k odločitvi za njihovo znano stavko aprila 1920, ki je nato dobila splošni značaj, in se končala s prelito krvjo na Zaloški cesti v Ljubljani.¹⁷ Sicer pa je v njem videla voditelja konservativne politikujoče duhovščine in ga obtoževala, da je kot minister podpisal ratifikacijo rapalske pogodbe,¹⁸ sklenjene med Kraljevino Italijo in Kraljevino SHS 12. novembra 1920.

Kar zadeva SKS, velja opozoriti še na poudarke, ki so jih v njenih vrstah izrekli v času po preteku prvih Koroševih ministrskih položajev v Kraljevini SHS leta 1920. Očitali so mu, da je kot minister z različnimi dejanji omejeval gospodarski napredek kmetov in pripomogel k davčni obremenitvi Slovenije.¹⁹ Po odhodu SLS v opozicijo konec decembra 1920 naj bi mu bilo najvažnejše, da »enkrat v boljših časih [...] prileze zopet iz svoje bube kot kosmata gosenica – minister«. ²⁰ Je minister po hrepenenju in hotenju in brez vlade sploh ne more živeti.²¹ Sedaj pa se »ne more več vvesti v ministrsko klop v skupščini, temveč se samo nasloniti nanjo«. ²² Deklaracijsko in nato prevratno obdobje ga je dvignilo v višino, ki ji ni dorasel. Ljudstvo ga je povzdignilo v narodnega voditelja, on pa je svoj ugled zlorabil tako, da ga je prenesel na SLS in v Beogradu deloval kot da on in njegova stranka predstavljata ves slovenski narod.²³

Liberalni kmetijci so Korošču neutemeljeno očitali, da je na Ženevski konferenci podprl oblikovanje enotne jugoslovanske države in kot predsednik Narodnega Vijeća zapravil avtonomijo Slovenije. Točni pa so bili njihovi poudarki o njegovi in strankini popustljivosti glede izvajanja centralistične politike v času, ko je bila SLS v letih neposredno po nastanku jugoslovanske države v vladi.²⁴ Stranka je tedaj v želji, da bi čim dalje ostala na oblasti, tako zaradi krepitve svojega položaja v Sloveniji kot zaradi vpliva na nadaljnji razvoj vprašanja notranje državne ureditve, začela podpirati radikalnejšo centralistično politiko, da bi se s

- 17 *Nova pravda*, 18. 11. 1922: Politične vesti: razlika med desnimi in levimi elementi SLS, 2; 25. 11. 1922: Zlate resnice[,] ki jih mora vsak zaveden delavec v času volitev vedeti, 1; 28. 11. 1922: Kje je tekla kri!, 2; 2. 12. 1922: V strahu za volilce, 6. Posebej o Korošču in železničarski stavki aprila 1920 glej: Ratej, 2010.
- 18 *Nova pravda*, 23. 11. 1920: Nezaupnica, 1; 23. 11. 1920: Politične vesti: dr. Korošec s težkim srcem!, 2; 18. 11. 1922: Politične vesti: razlika med desnimi in levimi elementi SLS, 2. O Koroščevem ravnanju glede podpisa ratifikacije rapalske pogodbe: Zečević, 1977, 338–341.
- 19 *Kmetijski list*, 13. 1. 1921: Kolegom poslancem iz klerikalnih vrst za novoletnico, 1; 21. 4. 1921: Delo poslancev »Samostojne kmetijske stranke za Slovenijo« in hudobija klerikalcev, 5; 1. 9. 1921: Pokrajinske vesti: klerikalci in davki, 4; 1. 12. 1921: Pokrajinske vesti: gospod doktor, diplomu nazaj!, 3; 15. 3. 1923: Klerikalna volilna gesla, 1; 8. 10. 1924: Davki, 2.
- 20 *Kmetijski list*, 13. 1. 1921: Kolegom poslancem iz klerikalnih vrst za novoletnico, 2.
- 21 *Kmetijski list*, 12. 1. 1922: Zbor naših zaupnikov, 2; 11. 10. 1922: Politične vesti: 10. oktobra, 4.
- 22 *Kmetijski list*, 27. 9. 1922: Maščevanje gospoda Korošca, 1.
- 23 *Kmetijski list*, 4. 8. 1921: Nekaj o naših strankah, 1; 27. 9. 1922: Maščevanje gospoda Korošca, 1; 11. 10. 1922: Politične vesti: 10. oktobra, 4.
- 24 *Kmetijski list*, 4. 6. 1924: »Domoljubu«, 2; 2. 7. 1924: Dopisi: Dol pri Ljubljani, 2; 8. 10. 1924: Davki, 2; 24. 12. 1924: Dopisi: Kranj, 5; *Kmetijski list*, 16. 6. 1926: Dr. Korošec v zadregi, 3; 28. 7. 1926: Nekaj pojasnil na govor dr. Korošca, 1; 20. 10. 1926: Pomemben shod »Slovenske Kmetijske Stranke« pri Sv. Lovrencu na Dolenjskem, 1; 15. 12. 1926: Krasno zborovanje naše stranke na Gorenjskem, 2; 29. 12. 1926: »Slovenstvo«, 1.

predstavicami centralistične politike lažje sporazumela glede reševanja ustavnega vprašanja (Zečević, 1977, 304–305). V ozadju je bil njen avtonomistični politični načrt. Ob omenjenih očitkih je liberalna kmetijska politika izjavljala, da Korošec ni narodni voditelj ampak zgolj klerikalni, soodgovoren za koroški plebiscitni poraz (Rahten, 2020, 568–571) ter majhen po političnih zmožnostih, a velik po hujskaštvu, »paša« strankinih poslancev in človek brez velike pobožnosti ter razsipnega življenja (dejansko je bil Korošec osebno skromen).²⁵ Zasluži nič drugega, »kakor da bi jih dobil petindvajset toplih«.²⁶ Trdili so tudi, da se ne more primerjati z nekdanjimi vodilnimi strankinimi predstavniki, dr. Janezom Evangelistom Krekom, dr. Evgenom Lampetom, dr. Ignacijem Žitnikom in zlasti nekdanjim strankinim voditeljem Šusteršičem.²⁷

Šusteršič je prva leta po svetovni vojni bival v tujini, kamor se je umaknil ob prevratu leta 1918. Neposredno pred vrnitvijo v domovino, 11. decembra 1922 (Pleterski, 1998, 461), mu je SKS – liberalni kmetijci so kasneje opozarjali naj bi Korošec brezsrčno nasprotoval njegovemu povratku – omogočila, da je v njenem glasilu *Kmetijski list* o Korošču objavil več (nepodpisanih) obtožujočih člankov. Korošču je očital, da sta on in SLS brez čuta dolžnosti do volivcev, naroda, države in Cerkve ter da je nestanoviten in brezvesten. Odloča se po trenutnih političnih koristih. Manjka mu vsak čut odgovornosti, svojemu visokemu poklicu ni dorasel, pustil pa je, da se ga časti kot očeta naroda.²⁸

Liberalna kmetijska politika se je razumevanju Antona Korošca kot narodnega voditelja oziroma prvega slovenskega politika skozi vsa dvajseta leta posmehovala. V navednicah so ga imenovali *očak Korošec*, *slovenski »Napoleon«*, *oče Slovenije*, *oče slovenske domovine*, *oče slovenskega naroda* in *vodja slovenskega naroda*.²⁹ Prislужil si je tudi oznako *kitajski cesar*.³⁰ Z njegovim vodstvenim položajem v stranki sta bili povezani poimenovanji *klerikalni general* in *generalisimus*, na podlagi liberalnega označevanja katoliških politikov za *tigre* pa še poimenovanji *obertiger* in *veliki tiger dr. Korošec*.³¹ Oznake *tigri* in *klerikalni*

25 *Kmetijski list*, 13. 1. 1921: Kolegom poslancem iz klerikalnih vrst za novoletnico, 1; 21. 4. 1921: Delo poslancev »Samostojne kmetijske stranke za Slovenijo« in hudobija klerikalcev, 5; 11. 10. 1922: Politične vesti: 10. oktobra, 4; 7. 2. 1923: Zbor zaupnikov SLS, 1; *Kmetijski list*, 31. 3. 1926: Vstajenje, 1; 1. 6. 1927: »Vse za vero, dom, cesarja«: ob desetletnici majniške deklaracije, 3.

26 *Kmetijski list*, 1. 9. 1921: Politične vesti: nesramnost drja Korošca, 5.

27 *Kmetijski list*, 27. 9. 1922: Maščevanje gospoda Korošca, 1; *Kmetijski list*, 18. 8. 1926: Odgovor dr. Korošču, 4.

28 *Kmetijski list*, 18. 10. 1922: Brez čuta dolžnosti, 1; 25. 10. 1922: Kakor kaže, 1; 2. 11. 1922: Molk gospoda Korošca, 1; *Kmetijski list*, 27. 1. 1926: Razne politične vesti: »samo v avtonomiji je rešitev«, 6.

29 *Kmetijski list*, 13. 1. 1921: Kolegom poslancem iz klerikalnih vrst za novoletnico, 1; 9. 2. 1923: Nikdar in nikoli!, 1; 5. 11. 1924: Razno: žalostna obletnica, 3; *Kmetijski list*, 9. 2. 1927: Razne politične vesti: kdo je zmagal pri zadnjih volitvah?, 57. 3. 1928: Dve podobci, 2.

30 *Kmetijski list*, 25. 8. 1926: Razne politične vesti: kakšen minister je Pucelj?, 4.

31 *Kmetijski list*, 21. 4. 1921: Vse samo iz ljubezni do kmeta, 2; 11. 4. 1923: Brez poštenja, 1; 24. 9. 1924: Klerikalna stranka samo vara kmeta, 1; 24. 12. 1924: Dopisi: Kranj, 5.

tigri so za politike SLS in Korošca uporabljali tudi demokrati.³² Zanje je bil tudi *oberpater klerikalov*.³³ Po SKS je bil še »*pesnik odrezanega nosu, velebrihtna dika klerikalne učenosti*«. ³⁴

LIBERALCI O »KLERIKALNEM« KOROŠCU

Osrednji politični problem v narodno integralistično in skoraj do njenega konca centralistično utemeljeni prvi jugoslovanski državi je bilo vprašanje njene notranje ureditve. O tem so se skozi ves čas njenega obstoja ostro spopadali zagovorniki jugoslovanskega narodnega in državnega unitarizma na eni strani ter narodnega pluralizma in avtonomistično-federalističnega državnopravnega programa na drugi strani. Večinski del slovenske liberalne politike je v dvajsetih letih podpiral jugoslovanski narodni in državni unitarizem, v tridesetih letih pa sploh. Korošec in SLS so bili zagovorniki obstoja različnih jugoslovanskih narodnih individualnosti in avtonomistično-federalistično preurejene jugoslovanske države. Liberalci oziroma v večjem delu dvajsetih let njihova vodilna stranka JDS (slovenski del vsedržavne Demokratske stranke – DS, leta 1924 preimenovane v Samostojno demokratsko stranko – SDS) so v tem času boj za jugoslovanski unitarizem dosledno povezovali z ideološkim političnim bojem proti Korošču in SLS. Očitali so jima, da njuno prizadevanje za slovensko avtonomijo pomeni le boj za popolno oblast političnega katolicizma in njegove ideološke podobe v Sloveniji. Slovenska avtonomija bi pomenila »*kleronomijo*«, to je klerikalno samovlado.³⁵ »*Če bi duševni bosjaki, kakor vodijo SLS zagospodovali stalno v naši Sloveniji, je za njo gospodarski in kulturni pogin neizogiben. Pregnali bi neodvisne uradnike, terorizirali delavstvo, šikanirali bi učitelje, uničili trgovino in obrt. Zgledi kažejo, da klerikalizem uduši vsak napredek in vsako blagostanje*«, je že leta 1920 zapisal *Slovenski narod*.³⁶ Drugo demokratsko glasilo *Jutro* je šest let kasneje dodalo: »*Sedaj se pa zamislimo, da bi bila Slovenija nekaka avtonomna država, kakor jo hoče SLS. [...] Klerikalni teror [bi] za desetletja vzdrževal v Sloveniji klerikalno nadvlado. Nižje in višje upravne instance, javna varnost, vse bi bilo pod komando škofov in politikujoče duhovščine, proti katerih ukrepom ne bi bilo nobene odpomoči več. [...] Klerikalci so danes v srečnem položaju, da jim ni treba premišljevat, kako bi z nasiljem zatrli meščansko vojno v avtonomni*

32 Npr. *Jutro*, 6. 6. 1923: Ljubljana, 5. junija, 1; 27. 11. 1923: Politične beležke: Štefan Radić, ta je pa tič!, 2; 3. 2. 1925: Naši kraji in ljudje: politična tragikomedija v Unionu, 3; 12. 2. 1925: Politične beležke: tigri ostanejo sebi zvesti, 2. Glej tudi *Vsi v boj za Narodni blok*, [1925], 1, 5–6, 8, 13, 16, 18, 21, 23, 24.

33 *Vsi v boj za Narodni blok*, [1925], 21.

34 *Kmetijski list*, 1. 12. 1921: Pokrajinske vesti: gospod doktor, diplomo nazaj!, 3.

35 *Slovenski narod*, 10. 11. 1920: Klerikalni politiki, 1. Glej tudi: *Jutro*, 6. 2. 1923: Ljubljana, 5. februarja, 1. Sicer so tudi drugod po tedanji Evropi katoliški politiki in s tem duhovniki skušali ohraniti oblast (Maver & Friš, 2018).

36 *Slovenski narod*, 10. 11. 1920: Klerikalni politiki, 1.

Sloveniji. «³⁷ Poudarke, da pomeni boj SLS za avtonomijo le prizadevanje za njeno nadvlado in nadvlado duhovščine v Sloveniji, vodi pa ga predstavnik politikujoče duhovščine Korošec, so izrekli tudi v SKS.³⁸

Poleg poudarjanja, da boj SLS za avtonomijo pomeni le boj za popolno ideološko in politično oblast katolicizma v Sloveniji, je JDS opozarjala tudi na nevarnost razbijanja Jugoslavije, ki jo predstavljajo avtonomistične zahteve. S tem se »nastavlja rezilo na celo našo državno idejo«. ³⁹ V času Narodnega Vijeća je bil Korošec »med apostoli« narodne in državne enotnosti in je bilo iz njegovih ust slišali marsikatero lepo besedo o tem, da med Slovenci, Hrvati in Srbi ni nobene razlike, da so ena duša in ena kri od Triglava do Vardarja – bil je skratka glasnik jugoslovanske ideologije. Vendar se je pozneje izkazalo, da je ostal v vodah avstrijskega klerikalnega načina mišljenja in boja, voditelj le po imenu in ne po duhu.⁴⁰

Po duhu naj torej ne bi bil vsejugoslovanski in naj ne bi imel razumevanja do jugoslovanskega državnega smisla, so trdili v *Jutru*. Ko je npr. na volitvah v Narodno skupščino Kraljevine SHS 18. marca 1923, na katerih je SLS z zahtevo po slovenski avtonomiji in samoodločbi ponovno zmagala z absolutno večino glasov, je demokratsko *Jutro* opozorilo, da so Slovenci 1. decembra 1918 »za večne čase konsumirali pravo samoodločbe s tem, da smo se združili s Srbi in Hrvati v enotno državo na podlagi narodnega edinstva«. Korošec zato ni upravičen govoriti o novi samoodločbi in državnopравни preureditvi jugoslovanske skupnosti.⁴¹ Po programu SLS naj bi na podlagi samoodločbe oblikovali avtonomno Slovenijo z lastnim parlamentom in vlado (Perovšek, 1998, 82–83). Toda vodilno liberalno politično glasilo *Jutro* je v njeni zahtevi za samoodločbo videlo le možnost, da Slovenci lahko, kadar želijo, izstopijo iz Jugoslavije oziroma jugoslovanske državne zveze. To je nesprejemljivo. »Naša SLS je, odkar jo je zapustil dr. Šusteršič, izgubila trezno vodstvo, ki vé, kaj treba v danem trenutku storiti, da se doseže uspeh.«⁴²

SLS se je po volitvah leta 1923 v boju proti centralizmu najprej povezala s Hrvaško republikansko kmečko stranko (HRKS) Stjepana Radića in Jugoslovansko muslimansko organizacijo (JMO) v Federalistični blok, ko ga je vladajoča centralistična velikosrbska Narodno radikalna stranka (NRS) izigrala, pa leta 1924 z JMO in Davidovičevim krilom v vsedrjavni DS v Opozicijski blok (Rahten, 2018a, 176–177). Stranke bloka so po političnih zapletih, ki so zaznamovali prvo polovico leta 1924, 27. junija 1924 oblikovale vlado, ki jo je vodil Ljuba Davidović, Korošec pa je postal minister za prosveto. Nova opozicija in dvor sta z različnimi pritiski dosegla, da je vlada 15. oktobra 1924 odstopila, s tem pa so preprečili, da bi, kar

37 *Jutro*, 23. 1. 1926: Ljubljana, 21. januarja, 1.

38 *Kmetijski list*, 9. 2. 1923: Nikdar in nikoli!, 1; 4. 4. 1923: Revizionistični blok, 1; Glej tudi: 16. 2. 1923: Volilna borba, 2; 24. 12. 1924: Mi in Jugoslavija, 2.

39 *Jutro*, 31. 3. 1923: Ljubljana, 30. marca, 1.

40 *Jutro*, 7. 6. 1923: Ljubljana, 6. junija, 1; 1. 2. 1925: Ljubljana, 31. januarja, 1; 3. 2. 1925: Ljubljana, 2. februarja, 1.

41 *Jutro*, 11. 7. 1923: Ljubljana, 10. julija, 1.

42 *Jutro*, 7. 6. 1925: Ljubljana, 6. junija, 1.

je nameravala, začela reševati pereče vprašanje državne ureditve (SNZ, 269–270, 278–279, 280–281; Ratej, 2007). Davidovićevo vlado je ob njenem oblikovanju pozdravila NSS, ki je na podlagi svoje avtonomistične usmeritve verjela v politično utemeljenost njenega nastopa. Ob tem so se v *Novi pravdi* z zanimivim poudarkom ustavili ob Korošču. Označili so ga za iskrenega Jugoslovana in velikega moža. »Ni nas sram tega priznati, akoravno pravijo, da je dr. Korošec klerikalec. Dr. Korošec bo v tej vladi gotovo pokazal, da nimamo več opravka z nekdanjimi klerikalci, ampak z ljudmi, ki so se že tudi nekaj naučili in ki v drugih državah tudi tvorijo jedro vlade in to celo skupno s socialisti, pa se svet zato še ni podrl.«⁴³ Nasprotno pa je *Jutro* Davidovićevo vlado po njenem odstopu ocenilo kot »zadnji poskus za razrešitev našega notranjepolitičnega vprašanja drugače, kakor to predpisuje načelo državnega in narodnega edinstva z vsemi svojimi konsekvencami. Zadnji poskus, ki se je popolnoma ponesrečil, docela propadel!« Korošec in vsi, ki so begali ljudstvo z državnopravnimi frazami, so za *Jutro* doigrali.⁴⁴

Potem ko je centralistična vlada 1. januarja 1925 udarila po hrvaški federalistični HRKS, razpustila njene organizacije in prepovedala vsako njeno politično delo, člane vodstva stranke pa so aretirali, je *Jutro* z zadovoljstvom ugotavljalo, da je Korošček širši in ožji krog avtonomistov, federalistov in separatistov vsak dan manjši. »Dr. Korošec je vse zavozil, vse nade SLS uničil. Kdor bo še sledil njemu, bo sledil skrahiranemu generalu v svojo lastno pogubo.«⁴⁵ Za avtonomistično-federalistično politiko je bil udarec režima v resnici boleč, saj so s tem onemogočili vsako dejavnost najmočnejše federalistične sile v državi za volitve v Narodno skupščino 8. februarja 1925. Kljub temu pa je Radićeva HRKS, ki je na volitvah lahko sodelovala, znova postala druga najmočnejša politična sila v državi in se je konec februarja 1925 z Davidovićevo DS, SLS in JMO povezala v Blok narodnega sporazuma in kmečke (ljudske) demokracije. Ta je zahteval enakopravnost Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki naj bi jo dosegli z revizijo centralistične Vidovdanske ustave na podlagi samouprave občin in višjih upravnih enot do parlamenta. Toda spomladi 1925 je Radić, ki je bil od 5. januarja v zaporu, v celoti popustil centralistični politiki in se odrekel strankinim federalističnim in drugim političnim ciljem. Blok jugoslovanskih avtonomistično-federalističnih sil so razbili. 18. julija 1925 so oblikovali skupno vlado NRS in Hrvaške kmečke stranke (Radić se je odrekel tudi republikanski usmeritvi, zato so iz strankinega imena izpustili »republikanska«), avtonomistična politika SLS in njeni naporu pa so se izjalovili (SNZ, 282–285). Ob oblikovanju vlade R–R (Radić–radikali) je *Jutro* ponovno opozorilo na neuspeh Koroščeve politike: »Klerikalna politika dr. Korošča, ki se je toliko trudil, da bi s pomočjo Hrvatov skuhal svojo avtonomistično juho, je doživela torej popoln polom.«⁴⁶

43 *Nova pravda*, 2. 8. 1924: Politični pregled: dolgotrajna kriza rešena, 1.

44 *Jutro*, 20. 1. 1925: Ljubljana, 19. januarja, 1.

45 *Jutro*, 4. 1. 1925: Ljubljana, 3. januarja, 1. O ukrepih proti HRKS: SNZ, 282.

46 *Jutro*, 15. 7. 1925: Razočarani klerikalci, 2.

V novo nastalem položaju je v jugoslovanski politiki le SLS še zagovarjala avtonomistično preureditev države, saj sta si po nastopu vlade R–R Davidovičeva DS in JMO prenehali aktivno prizadevati za spremembo državne ureditve. SLS je spoznala, da tako široka avtonomija kot jo je začrtal program stranke, v jugoslovanski politični realnosti ni izvedljiva. Stranka je v tistem času svojo avtonomistično usmeritev sicer poskusila okrepiti s pozivom na oblikovanje enotne slovenske fronte, ki bi jo za dosego temeljnih življenjskih pogojev in enakopravnosti slovenskega naroda v državi v sporazumu in dogovoru z edino legitimno slovensko zastopnico – SLS tvorile tudi stranke izven nje. To bi bila njihova prava slovenska naloga in domoljubna dolžnost, ne da bi »majhne stranke ob tej priliki lezle po našem hrbtu kvišku in v ospredje«. Take pozive je sredi dvajsetih let na več shodih SLS izrekel Korošec.⁴⁷

Samostojna demokratska stranka se v svojem doslednem odklonilnem odnosu do SLS ob Koroščevih pozivih, razen z opozorilom naj se o demokratih zmerneje izraža in ne govori žaljivo o njihovi jugoslovanski zavesti, sploh ni ustavljala.⁴⁸ Več pozornosti so jim namenili NSS in liberalni kmetijci. NSS je izjavila, da je sodelovanje v slovenski fronti po Koroščevem diktatorskem stališču nemogoče, saj se »tako enostavno poklerikalizirati se gotovo ne bo dala slovenska napredna [liberalna] politika«. Korošec naj raje pove, da se prave slovenske fronte v resnici boji, ker bi potem obledela teza njegove stranke, da je slovenska fronta utelešena že v njej.⁴⁹ Fronto želi ustanoviti samo zato, da bi v Sloveniji imel absolutno oblast. Liberalne stranke ne bodo stopile v službo SLS in tudi noben Slovenec izven njenih vrst ne bo pod krinko slovenstva podpiral političnega katolicizma.⁵⁰ Podobno so se odzvali tudi liberalni kmetijci. Koroščeve pobude so razumeli kot težnjo po njegovem vseslovenskem vodstvu, ki ga ne priznavajo. Posebej so še poudarili, da SLS »ni ,legitimna zastopnica slovenskega naroda', ker je v Sloveniji tudi še nekaj drugih ljudi in političnih strank, ki so tudi člani slovenskega naroda.«⁵¹

SLS se je v iskanju poti za svojo nadaljnjo narodno politiko in v želji da njena avtonomistična misel ne bi ostala zgolj mrtva črka na papirju, jeseni 1926 razumno odločila svoj avtonomistični program – ne da bi ga ob tem zatajila – »na drug način spraviti do veljave«. Tako je strankino narodnopolitično preusmeritev konec novembra 1926 in v začetku januarja 1927 pojasnjeval Korošec. Po njegovih besedah je šlo za vprašanje načina in taktike, kako uresničiti strankin programski ideal. Po preudarku SLS je bila edina možna pot, da bi ga lahko vsaj delno uresničili, vzpostavitev oblastnih samouprav, ki jih je za posamezne oblasti, upravno-ozemeljske enote na katere je bila razdeljena Kraljevina SHS (v Sloveniji

47 *Slovenec*, 22. 9. 1925: Veličasten zbor zaupnikov SLS v Mariboru, 1; 30. 9. 1925: Stališče Slovenske ljudske stranke v sedanjem položaju, 1; 10. 8. 1926: Shod SLS v Trebnjem, 1; 5. 10. 1926: Veličasten shod dr. Korošca v Brežicah, 1.

48 *Juro*, 25. 9. 1925: SLS v mučni krizi, 2; 1. 10. 1925: Politične beležke: gospod Korošec daje svoje govore, 2.

49 *Nova pravda*, 3. 10. 1925: Politični pregled: slovenska fronta, 1.

50 *Nova pravda*, 10. 10. 1925: Politični pregled: slovenska fronta, 1; 17. 10. 1925: Slovenski problem, 1.

51 *Kmetški list*, 18. 8. 1926: Odgovor dr. Korošču, 3–4; 6. 10. 1926: Razne politične vesti: slovenska narodna fronta, 4.

so oblikovali ljubljansko in mariborsko oblast), predvidela že Vidovdanska ustava (SNZ, 290–291). *Jutro* je strankino preusmeritev imelo za »priznanje izgubljene vere v silo in uspeh lastnega programa in dela«, za Koroščevo priznanje »krivde na nesrečah in neuspehih, ki sta jih prizadejala on in njegova stranka slovenskemu ljudstvu z usodno dobo avtonomistične politike ‚suhih let‘«. ⁵² Ob tem so mu očitali, da je s svojim ravnanjem v prvih jugoslovanskih vladah postal »oče« davčnega vijaka v Sloveniji. ⁵³ V državi bi bilo vse drugače, če radičevci in SLS ne bi uganjali svojih avtonomističnih političnih neumnosti. »Glavni vzrok neuspeha politike SLS je notorična nesposobnost njenih voditeljev«, ⁵⁴ toda SLS in Korošec ne dovolita, da bi se Slovenci umirili vsaj v državnoopravnem pogledu. ⁵⁵ Z avtonomijo pojde prej ali slej v grob tudi SLS, saj je z njo izgubila svoj *raison d'être*. ⁵⁶ Pri tem je *Jutro*, da bi spodneslo njeno politično veljavo, SLS celo očitalo opustitev avtonomističnega programa, ki ga je sicer demokratska unitarnocentralistična politika vztrajno pobijala. ⁵⁷ »Avtonomija je le še za hribovske zaostaleže«. ⁵⁸ Odločitev za uresničevanje avtonomističnih ciljev v okviru oblastnih samouprav pa ni prinesla konca SLS. Kot absolutna zmagovalka oblastnih volitev 23. januarja 1927 je v času vodenja oblastnih samouprav v letih 1927–1929 uspela, da so Slovenci, zlasti na gospodarskosocialnem področju, veliko pomembnih zadev znatno upravljali sami (Stiplovšek, 2000, 106–302, 325–331).

Poleg avtonomistične politike so demokrati Korošču zamerili tudi kritične besede o Srbih. »Neštetokrat smo že povdarjali, da gredenje in psovanje Srbov niti najmanj ne more koristiti Slovincem«, je poudarilo *Jutro*. To dokazuje klavarno stanje, v katerega je Slovence pognala njegova srbofobna politika, ki naj bi jo izražale tudi avtonomistične zahteve SLS. Za Slovence je ta politika toliko bolj usodna, ker je splošno znano, da se SLS ne zavzema za čiste slovenske interese, pač pa se za njo skrivajo interesi Vatikana, ki izrablja Slovence za boj proti lastni državi in njeni utrditvi. *Jutro* je k temu dodalo, da »klerikalizem narodnega bratstva ne pozna; tudi ne pozna slovenskega bratstva, niti krvnega bratstva po rodu. Klerikalcu je brat samo oni, ki je brezpogojni sluga Rima ali pa vsaj slepi privrženec kolovodij slovenskega klerikalizma. Slovenskemu klerikalcu so celo nemški in italijanski klerikalci bližji nego slovenski liberalci.« ⁵⁹

Za liberalce je bila torej SLS klerikalna stranka in o tem s Koroščem niso bili pripravljeni razpravljati. Na podlagi svojega kulturnobojnega prepričanja so trdili, da je vsako dejanje SLS, »vsak njen mig, vsaka tiskana beseda, vsak korak duhovščine s Koroščem vred zavisen od dovoljenja škofa, ker je cerkvena organizacija v stvari

52 *Jutro*, 16. 11. 1926: Ljubljana, 15. novembra, 1. Prim. 5. 1. 1927: Ljubljana, 4. januarja, 1.

53 *Jutro*, 23. 1. 1927: Dr. Korošec oče, SLS mati davčnega vijaka v Sloveniji, 2.

54 *Jutro*, 14. 11. 1926: Ljubljana, 13. novembra, 1. Prim. 5. 1. 1927: Ljubljana, 4. januarja, 1.

55 *Jutro*, 30. 11. 1926: Nepoboljšljivi dr. Korošec, 2.

56 *Jutro*, 5. 1. 1927: Ljubljana, 4. januarja, 1.

57 *Jutro*, 4. 2. 1927: Ljubljana, 3. februarja, 1.

58 *Jutro*, 5. 1. 1927: Ljubljana, 4. januarja, 1.

59 *Jutro*, 3. 1. 1926: Ljubljana, 2. januarja, 1.

identična s politično organizacijo SLS. Škofu [je] treba samo pozvoniti in cela SLS je v drobnih koscih, to ve pri nas vsaka fajmoštrova kuharica in je le žaljivo, da g. Korošec slovenskim kmetom take stvari zanika.»⁶⁰

DVAJSETA LETA

Kot smo videli, je bil Korošec za liberalce v celoti *klerikalni* politik, voditelj »črne reakcije«. ⁶¹ V SDS so zato njegovo postavitev za prosvetnega ministra leta 1924 imeli za izzivanje jugoslovanske nacionalne misli, ki bi jo bilo potrebno posebej uveljavljati prav na tem področju, Korošec pa je skušal jugoslovansko nacionalno politiko zamenjati s separatistično, klerikalno. ⁶² Po preteku funkcije so mu očitali, da je bil najkrutejši preganjalec uradništva in učiteljstva. Razmetaval je državni denar za katoliške privatne šole in vse učiteljice na samostanskih šolah so dobile državne plače. Ko je Svetozar Pribičević, vodja unitaristične Samostojne demokratske stranke, ki so ji pripadali slovenski unitaristični liberalci, na mestu prosvetnega ministra zamenjal Korošca, je *Jutro* z zadovoljstvom zapisalo, da so njegove ukrepe odpravili. ⁶³ Strankarsko ravnanje na položaju prosvetnega ministra je Korošču očitala tudi SKS. ⁶⁴

Verjetno še hujši udarec liberalni in svobodomiselni strani pa je Korošec zadal leta 1925, ko so ga v tradicionalno liberalni Ljubljani 8. februarja izvolili za poslanca v Narodni skupščini Kraljevine SHS. »*Ali je mogoče, da je zmagal v glavnem mestu Slovenije glavar reakcije?*«, se je spraševal pripadnik SDS in predsednik ljubljanskega gerentskega sveta dr. Dinko Puc. »*Ali je mogoče, da je ljubljansko mesto izbralo si za predstavnika v skupščini pristaša stranke, ki je bila in je še največja nasprotnica njegova? [...] Stranke, ki [...] ubija svobodno misel in odreka vsakomur pravico svobodnega mišljenja?*« Neenotnost inteligence in gospodarskih krogov ter brezbržnost »boljših« slojev je povzročila poraz, je ugotavljal Puc. Pod »*plaščem rimskega jezuita*« se je zbrala družba brez enotne vodilne ideje, brez določenega programa, samo zato, ker se je v javnem življenju uveljavilo geslo, da je pravzaprav vseeno, kaj voliš, s kom greš, glavno je, da greš s tistim, »*ki dobro in dosledno zabavlja*«. ⁶⁵ Liberalna ocena je bila, da do Koroščeve zmage ne bi nikoli prišlo, če bi bile napredne (liberalne) struje enotne. ⁶⁶ Sicer pa so leta 1925 na liberalni strani za Korošca

60 *Jutro*, 5. 1. 1927: Ljubljana, 4. januarja, 1.

61 *Jutro*, 12. 2. 1925: Prepir za mandate v klerikalni stranki, 2.

62 *Jutro*, 2. 8. 1924: Ljubljana, 1. avgusta, 1; 18. 11. 1925: Ljubljana, 17. novembra, 1.

63 *Jutro*, 4. 7. 1925: Ljubljana, 3. julija, 1; 1. 6. 1926: Ljubljana, 31. maja, 1. Prim. 20. 1. 1925: Ljubljana, 19. januarja, 1. O Koroščevem premeščanju liberalno usmerjenih učiteljev: Dolenc, 1996, 196–198. O premestitvah in upokojitvah učiteljev, ki so jih nato na podlagi politične pripadnosti izvajali v času, ko je bil prosvetni minister Pribičević: Dolenc, 1996, 199–200, 205, 211.

64 *Kmetijski list*, 17. 12. 1924: K zadnjim dogodkom na naših vseučiliščih, 3.

65 *Jutro*, 10. 2. 1925: Naši kraji in ljudje: Dinko Puc, K ljubljanskim volitvam, 3.

66 *Jutro*, 21. 1. 1927: Pred odločilno bitko v Ljubljani, 2.

našli dobro besedo ob njegovem znanem predavanju o nastanku Jugoslavije 16. oktobra 1925 v Ljudskem domu v Ljubljani, dobi »iz njegovih najslavnejših dni«. ⁶⁷

Novo priložnost za kritične besede o Korošču je *Jutro* dobilo, ko je SLS, da bi zagotovila čim bolj uspešno izvajanje oblastne samouprave, 1. februarja 1927 stopila v koalicijsko vlado z NRS. Vlado je vodil radikal Nikola Uzunović. Koroševa odločitev za sodelovanje z NRS je za *Jutro* pomenila, da je SLS postala dekla radikalov. ⁶⁸ Tudi na znani Blejski sporazum oziroma pakt prijateljstva, ki sta ga 11. julija 1927 na Bledu sklenila novi predsednik vlade radikal Velja Vukičević in Korošec, se je vsula ostra liberalna politična kritika. SLS, ki tedaj ni bila v vladi, si je z Blejskim sporazumom vanjo zagotovila vrnitev (do tega je prišlo deset dni po njeni ponovni absolutni zmagi na skupščinskih volitvah 11. septembra 1927), na liberalni strani in v slovenski politiki pa so ji ob sklenitvi sporazuma očitali, da je s tem stopila v »velesrbski objem« in še enkrat zatajila svoja prizadevanja za avtonomijo. ⁶⁹ Dejansko pa je kot vladna stranka nadaljevala svoje delo za čim bolj samostojen slovenski gospodarskosocialni in kulturnoprosvetni razvoj v okviru oblastnih samouprav.

Poleti 1927 so na liberalni strani Korošču še oporekali, da o zunanji politiki in mednarodnem položaju Kraljevine SHS govori v imenu Slovencev. To so izrekli po njegovem govoru na Ptuj 21. avgusta 1927, v katerem je opozoril na ključna zunanjepolitična vprašanja jugoslovanske države (Perovšek, 2018b, 146–147). Do naslednjega hudega očitka je prišlo ob rekonstrukciji Vukičevićeve vlade 23. februarja 1928. Ko je vanjo kot minister za notranje zadeve vstopil tudi Korošec, je *Jutro* SLS zaradi njegove ministrske funkcije označilo »za poslušen privesek velesrbijanske policijske radikalije«. ⁷⁰ Liberalni kmetijci pa so zapisali, da je njen vodja Korošec zlezel »kot pišče lepo pod radikalno stranko, vesel, da se sme on sam greti pod njo, a nam [kmetom] pomaga vleči kožo z živega mesa«. ⁷¹ »Današnji nosilec policijskega pendreka«, ⁷² nekdanji kaplan Anton Korošec, »ne vodi več politike slovenskega naroda, ampak je srbski radikal, ki izroča v izkoriščanju beograjski porodici [kraljevskemu dvoru] ne samo slovenskega, ampak kmete cele države. Kot dober duhovnik bi moral prevzeti ministrstvo ver, ne pa policijskega.« ⁷³ Nad vse ostro so ga tudi obtoževali, ker da zagovarja policijski zapor v Beogradu, t. i. beograjsko glavnjačo, »kjer se nedolžne ljudi, ki nočejo biti radikali, muči kot

67 *Jutro*, 17. 20. 1925: Domače vesti: iz Ljubljane: predavanje dr. Korošca, 4. O predavanju: Kranjec, 1962.

68 *Jutro*, 4. 2. 1927: Ljubljana, 3. februarja, 1.

69 *Kmeti list*, 13. 7. 1927: Programatični volilni govor dr. A. Korošca, 1; 13. 7. 1927: Popolna kapitulacija dr. Korošca in SLS, 4; 20. 7. 1927: Pokvarjena gospoda proti kmetom!, 2. Prim. *Jutro*, 27. 7. 1928: Ljubljana, 26. julija, 1; *Kmeti list*, 26. 10. 1927: Po potrditvi mandatov, 1; 23. 11. 1927: Seja ljubljanskega okrožnega odbora Slovenske kmečke stranke, 2; 28. 3. 1928: Samo lepe reči, 1.

70 *Jutro*, 24. 2. 1928: Bilanca tritedenske krize, 1. O Korošču kot notranjem ministru: Ratej, 2009.

71 *Kmeti list*, 7. 3. 1928: Dopisi: iz Prevalj, 4.

72 *Kmeti list*, 28. 3. 1928: Samo lepe reči, 1.

73 *Kmeti list*, 14. 3. 1928: Dopisi: Pilštajn: minil je misijon, 3.

Slika 1: Jutrova obtožujoča karikatura Korošca (Jutro, 6. 7. 1928, 3).

kristjane v starem veku in kjer se z mladimi dekleti in ženami postopa tako, kakor so nekdanj Turki, ko so vdrlji v naše kraje, ravnali s krščanskimi ženami in devicami«. ⁷⁴ Liberalna stran je na Korošca naslovila tudi hude očitke ob brutalnem nastopu policije proti študentom, ki so 29. in 30. maja 1928 v Beogradu demonstrirali zaradi vladne odločitve, da Narodni skupščini v ratifikacijo predloži Nettunske konvencije. ⁷⁵ Predložili so jih 16. junija 1928. S tem sporazumom, ki sta ga Kraljevina Italija in Kraljevina SHS sklenili 20. julija 1925, je bil Italiji olajšan gospodarski prodor na jugoslovansko ozemlje. ⁷⁶

Položaj ministra za notranje zadeve je bil tudi povod za prvega od dveh najhujših liberalnih političnih napadov na Korošca v Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Po streljih v Narodni skupščini, ko je radikalski poslanec Puniša Račić 20. junija 1928 streljal na poslance opozicijske HKS, dva med njimi ubil ter ranil hrvaškega narodnega voditelja in prvaka HKS Stjepana Radića, ki je zaradi dobljenih ran 8. avgusta 1928 umrl, so na liberalni strani Korošca napadli, ker ni podal ostavke in s tem razbremenil SLS politične odgovornosti za storjeni zločin. ⁷⁷ Poudarili so, da ugled Jugoslavije nikoli ni padel globlje kot leta 1928, ko je notranji minister Anton Korošec. ⁷⁸ Mnogo se je pisalo o napakah nekdanjega avtoritarnega načelnika SLS Ivana Šusteršiča je opozarjalo *Jutro*, a moderna SLS je z 20. junijem nadkrilila vse, kar se je pod njim dogajalo. ⁷⁹ 6. julija 1928 je objavilo obtožujočo karikaturu, ki je Korošca prikazovala oblečenega v okrvavljeno obredno duhovniško oblačilo, z žandarsko kapo na glavi in z dvignjeno krvavo gumijevko v desnici nad sklonjeno Kristusovo podobo. Pod sliko je bil podnapis: »*Sin božji je trpel za druge in krvavel pod trnjevo krono. To je bilo v Judeji. V Jugoslaviji pa drugi trpe zaradi namestnika božjega, ki krvavi od policijskega pendreka.*« ⁸⁰ SLS se je na neprimerno karikaturu ostro odzvala. Pozvala je na javni bojkot *Jutra* in ga glede na svoj tedanji oblastni položaj v Sloveniji odstranila iz uradnih prostorov oblastnih samouprav. Obe samoupravi sta v *Jutru* prenehali objavljati svoje razglase. Na Štajerskem so še izvajali akcijo za zmanjšanje njegovih naročnikov, da bi ga gospodarsko prizadeli (Stiplovšek, 2000, 240–245).

Boj proti *Jutru* se je polegel jeseni. List je tedaj Korošču in SLS zagotovil, da se varata, če mislita, »*da je pozabljena ona divja gonja zoper naše liste in vse napredne ljudi, ki jo je vesoljno klerikalstvo vzdignilo pred dvema mesecema. Na strnjeni pohod proti našemu listu so bila pozvana vsa klerikalna društva,*

74 *Kmetški list*, 14. 3. 1928: Novice in razno: red in zakonitost v upravi, 4.

75 *Jutro*, 30. 5. 1928: Naši kraji in ljudje: juriš Koroščeve policije po Beogradu, 3; 31. 5. 1928: Voditelj SLS kot veliki inkvizitor omladine, 2; 1. 6. 1928: Brezobzirna ataka orožništva na Akademski dom v Beogradu, 6; *Kmetški list*, 6. 6. 1928: Krvavi Korošec, 1; 11. 7. 1928: Politične vesti: in izrekel je obsodbo, 6.

76 O Koroščevem ravnanju glede Nettunskih konvencij: Ratej, 2005.

77 *Jutro*, 1. 7. 1928: Ljubljana, 30. junija, 1; *Kmetški list*, 1. 8. 1928: Nova vlada, 1; 1. 8. 1928: Pomen in značaj nove vlade, 2; prim. 11. 7. 1928: Politične vesti: in izrekel je obsodbo, 6.

78 *Jutro*, 27. 6. 1928: Ljubljana, 26. junija, 1.

79 *Jutro*, 29. 12. 1928: Ljubljana, 28. decembra, 1.

80 *Jutro*, 6. 7. 1928, 3.

telovadna, kulturna in cerkvena, moška in ženska. Gonji so se z odlično vnemo pridružile klerikalne občine ter odbora obeh slovenskih oblasti, angažirano je bilo vse, kar leze in gre, za uspešen bojkot proti naprednemu časopisju in njegovim naročnikom.« Družbeni in gospodarski bojkot *Jutra* ni uspel, »čtetudi so pripravili in do najmanjše podrobnosti izvedli grandiozni načrt, kako bi se za vselej zavil vrat neljubemu naprednemu tisku«. ⁸¹

Skupščinski atentat je povzročil hudo notranjo krizo države. Vukićevićeva vlada je bila prisiljena odstopiti, Korošču pa je kralj po neuspehlih predhodnih političnih kombinacijah ponudil mandat za sestavo nove vlade. Korošec ga je sprejel in 27. julija 1928 sestavil novo koalicijsko vlado, v kateri je poleg predsedniškega položaja prevzel tudi položaj ministra za notranje zadeve. Postal je prvi nesrbski predsednik vlade v zgodovini jugoslovanske države (SNZ, 315).

Na liberalni strani so se na najvišjo Koroščevo državniško funkcijo ostro odzvali. Prednjačilo je *Jutro*, ki je ob tem, ko je dobil mandat za sestavo vlade, izjavilo, da bi v normalnih razmerah tudi političnemu nasprotniku, to je Korošču, priznali njegov uspeh. Ta bi bil laskav za Slovence. Vendar »Korošča do mandata ni dovedla niti njegova moralna, niti intelektualna sposobnost in ne slučajna sposobnost njegove stranke. Dovedla ga ni na to mesto nobena pozitivna smer v državni politiki, marveč edino taktična poteza hegemonistične klike, da na čelu vlade, ki ima voditi ostro borbo s Hrvatsvom, ne stoji Srbijanec, ampak prečan, Slovenec, katoliški duhovnik. To je ves ideal hegemonistov in ne morda kaka konstruktivna ideja. In za ta račun je bil zanje dr. Korošec dosti slab, oziroma dosti dober ...«. ⁸² Podobne poudarke so zapisali tudi v *Kmetiskem listu*. ⁸³ Po liberalni presoji naj bi Korošču predsedniško mesto v resnici podarili. Kot je zapisal vidni liberalni kmetijec dr. Igor Rosina, je bil to »zadnji poskus umirajočega Velesrbijanstva, s pomočjo poštenega slovenskega imena gaziti še dalje vse najprimernejše zahteve vsega Slovenstva in Hrvatsva po enakosti in reviziji do kosti koruptne in nesposobne srbijanske administracije«. Rabijo namreč naše doslej neokrnjeno, pošteno slovensko ime, slovenski kulturni prestiž, slovensko čast, da jo – kupljeno – lahko kažejo svetu. Korošec je prodal čast svojega naroda, kar je izdajalsko. »Doslej ni drugega videti, kakor v današnjih razmerah več kakor dvomljiva(o) čast slovenskega ministrskega predsedništva.« ⁸⁴

Liberalna politika Koroščevi vladi že ob njenem oblikovanju ni pripisovala dolgega trajanja. ⁸⁵ Imela jo je za eno največjih napak, storjenih nad jugoslovansko državnostjo, Korošča pa za nesposobnega, za izključno političnega človeka brez globljega upravnega in gospodarskega znanja ter ustvarjalnih ter organizacijskih

81 *Jutro*, 18. 9. 1928: Ljubljana, 17. septembra, 1.

82 *Jutro*, 27. 7. 1928: Ljubljana, 26. julija, 1.

83 *Kmetiski list*, 1. 8. 1928: Pomen in značaj nove vlade, 2.

84 *Kmetiski list*, 22. 8. 1928: Slovenstvo v vladi, 1.

85 *Jutro*, 28. 7. 1928: Ljubljana, 27. julija, 1.

kvalitet.⁸⁶ Zanj je bil le spreten postavljač in pri tem cinično lagoden, »da ne govorimo o podrobnem delu. Mnoge akcije se razbijejo često na njegovi zavidanja vredni brezbriznosti.«⁸⁷ Zelo so mu zamerili ratifikacijo Nettunskih konvencij, ki jo je vladna skupščinska večina izglasovala 13. avgusta 1928. Slovence pri tem preveva še posebej trpek občutek in bridko spoznanje, »da je moral priti ravno Slovenec na predsedniško mesto, da je s pomočjo svoje stranke opravil rabeljski posel nad našim Primorjem«, je opomnilo *Jutro*.⁸⁸ Medtem se je politična kriza v državi poglobljala in ko je dosegla tudi vladno koalicijo, je Korošec 30. decembra 1928 odstopil. Njegov odstop je vzbudil zadoščenje liberalne politike.⁸⁹ *Kmetški list* je zapisal, da je najbolj sramotno vlogo v Koroščevi vladi imela politika SLS, »ki se je prodajala, kot pocestna vlačuga beograjskim cincarjem«.⁹⁰

TRIDESETA LETA

Korošec je ostal v jugoslovanskem političnem vrhu tudi po svojem odstopu in uvedbi osebne diktature kralja Aleksandra 6. januarja 1929. V vladi generala Petra Živkovića je prevzel mesto ministra za promet, kasneje pa mesto ministra za gozdove in rudnike. Ob tem se na liberalni strani niso ustavljali. Ko je 28. septembra 1930 zaradi t. i. zdravstvenih razlogov iz vlade izstopil (prim. SNZ, 339; Godeša & Dolenc, 1999, 70–75; Stiplovšek, 2006, 59; Gašparič, 2007, 96–97, 107–111), katoliško stran pa je v vladi od tedaj predstavljal inž. Dušan Serneč, je *Jutro* njegov odstop predstavilo kot konec njegove politične poti. Zapisalo je, da Korošec s tem zapušča »politično poprišče ter se umika v zatišje, ki mu bo omogočilo, da vso pažnjo posveti svojemu zdravju«. *Jutro* je iz njegovega odstopnega pisma kralju opozorilo na poudarek o želji po prizadevanju za jugoslovansko nacionalno in državno misel v slogi z drugimi rodoljubi, ki bo zanesljivo vplivala na vse, ki so mu sledili kot strankinemu voditelju. »Vsi oni pa, ki so v prošlosti imeli z g. Korošcem marsikatero hudo borbo, mu ob slovesu hvaležno stiskajo roko za lepe besede [...] ter verujejo, da so bile izrečene iz iskrenega srca kot primer za vsakogar in svarilo vsakomur pred atavizmom nepopoljšljivih partizanov [strankarjev].«⁹¹

Čeprav bi prenehanje Koroščevega političnega delovanja liberalcem gotovo ustrezalo, njihove besede o domnevnem Koroščevem političnem odhodu niso vzdržale. Narodno manifestativna in množična, izrazito protirežimska, proticentralistična in protiunitaristična proslava njegove šestdesetletnice v unionski dvorani 8. maja 1932 v Ljubljani (obhajal jo je 12. maja), je zgovorno opozorila

86 *Jutro*, 5. 10. 1928: Ljubljana, 4. oktobra, 1; 30. 12. 1928: Ljubljana, 29. decembra, 1; 21. 10. 1928: Ljubljana, 20. oktobra, 1.

87 *Jutro*, 5. 10. 1928: Ljubljana, 4. oktobra, 1; 21. 10. 1928: Ljubljana, 20. oktobra, 1.

88 *Jutro*, 15. 8. 1928: Ljubljana, 14. avgusta, 1.

89 *Jutro*, 1. 1. 1929: Otvoritev krize, 2.

90 *Kmetški list*, 2. 1. 1929: Politične vesti: dr. Korošec podal ostavko krvave vlade, 4.

91 *Jutro*, 30. 9. 1930: Ob odstopu g. dr. Korošca, 2.

na njegovo politično težo. Liberalnega bana Dravske banovine (jugoslovanske Slovenije) dr. Draga Marušiča je navedla k prepovedi vseh nadaljnjih tovrstnih prireditiv. *Jutro* je na to opozorilo v kratkem članku, v katerem je poudarilo, da so na proslavi kalili njen »resnični pomen«. ⁹² Že v naslednjem letu pa je prišlo do drugega hudega liberalnega političnega napada na Korošca v jugoslovanski državi.

Vzrok za liberalni in splošni politični napad na Korošca leta 1933 so bile znane Ljubljanske oziroma Koroščeve punktacije, oblikovane 31. decembra 1932. Kot je zagotovil Korošček tesni sodelavec in urednik glasila SLS *Slovenec* v letih 1929–1942 dr. Ivan Ahčin (Godeša & Dolenc, 1999, 14; Tominšek Perovšek, 2013, 172), je bil Korošček ne le avtor punktacij, ampak je osebno za nje dal vodstvu SLS tudi pobudo (Godeša & Dolenc, 1999, 83). Punktacije so zahtevale oblikovanje samostojne slovenske državnopravne enote v jugoslovanski državi, v katero bi bilo vključeno vse slovensko ozemlje. Slovenskemu narodu mora biti v Jugoslaviji zagotovljena njegova narodna individualnost, narodno ime, njegova zastava, etnična celovitost, razpolaganje z njegovimi lastnimi finančnimi sredstvi, njegova kultura in politična svoboda. Punktacije so zahtevale tudi socialno zakonodajo, ki bo zagotovila harmoničen razvoj vseh socialnih stanov, zlasti kmečkega in delavskega. Uresničitev teh ciljev je mogoča le v svobodnem sporazumu Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki mora na demokratični podlagi preurediti jugoslovansko državo v več enakopravnih enot, ena od njih naj bi bila tudi Slovenija. Poudarjale so še, da želijo Slovenci sodelovati z vsemi političnimi silami, ki stremijo k preureditvi države. ⁹³

Liberalna politika se je na punktacije odzvala z ognjem in mečem. Skladno s svojim jugoslovanskim unitarističnim stališčem, ki je tedaj v državi imelo odločilno besedo, je izjavljala, da pomenijo slabljenje in razdiranje Jugoslavije, blaznost, Korošček greh nad narodom in zločin. Korošču so očitali, da postavlja nemogočo zahtevo, naj se država vrne k svojemu državnopravnemu izhodišču 1. decembra 1918. To je nesprejemljivo, saj so Slovenci že tedaj dokončno rešili vprašanje državne skupnosti s Srbi in Hrvati, ki je lahko le enotna, nedeljena in nedeljiva jugoslovanska celota. Vsako novo pogajanje o jugoslovanski državi, ko Slovenci lahko vsak dan postanejo plen grabežljivih sosedov, je zgodovinska zabloda. ⁹⁴ Ivan Hribar, ki sicer ni mogel verjeti, da bi Korošček s punktacijami napravil tako nerodnost, je izjavil, da s svojo stranko ogroža svetovni mir. Skupina, ki jo vodi Korošček, je zašla med največje škodljivce slovenskega naroda. ⁹⁵

92 *Jutro*, 10. 5. 1932: Prepoved nadaljnjih Koroščevih proslav, 2.

93 NUK, Rokopisna zbirka, 312/1–9, letaki do 1936.

94 *Jutro*, 10. 1. 1933: Separatistične punktacije, 1; 11. 1. 1933: Nihče se ne sme igrati z življenjskimi narodnimi interesi, 1; 13. 1. 1933: Slovenci tostran in onstran mej, 1; 17. 1. 1933: Ogroženo slovenstvo, 1; 20. 1. 1933: Ljubljana je sodila in obsodila, 1. Prim. 8. 1. 1933: Slovenci ogorčeno zavračajo in ostro obsojajo politiko razdiranja, 1; 29. 1. 1933: Separatistične punktacije in narodna meja!, 2.

95 *Jutro*, 8. 1. 1933: Slovenci ogorčeno zavračajo in ostro obsojajo politiko razdiranja, 1.

Na liberalni strani so tudi poudarili, da Korošec, »veliki mojster punktatorjev«,⁹⁶ sedaj zanika stvari, ki jih je sam pomagal ustvarjati.⁹⁷ To dela mož, ki je bil med prvimi borci za jugoslovansko idejo, politik, ki je v vseh političnih zapletih v imenu Slovencev igral odločilno vlogo v državi, voditelj stranke, ki je uravnavala odnos med Slovenci in Jugoslavijo, človek, ki je bil med podporniki šestojanuarskega režima. Njegove punktacije se vračajo v čas narodnega kaosa. Odpirajo »pogled v moralično brezdno in politične vrtince. Igra, ki se tu igra, pa je zločinska, ker je to igra za glavo in dušo slovenskega ljudstva«. Tistega, ki bi decembra 1918 takratnemu podpredsedniku jugoslovanske vlade in nekdanjemu predsedniku Narodnega Vijeća Korošču postavil vprašanje, pod katerimi pogoji in ali je sploh mogoče sožitje Slovencev, Hrvatov in Srbov, bi ta dal ali zapreti v blaznico, ali bi ga kaznoval z obo-roženo pestjo, ali pa bi ga dal ustreliti sredi Ljubljane, je zatrdilo *Jutro*.⁹⁸ Koroščevo ravnanje je *Jutro* začudilo, saj velja za spretnega taktika, treznega in previdnega politika ter preudarnega računarja, »katerega strankarsko-politično strategijo so občudovali Srbi, čeprav imajo sami lepo galerijo velikih politikov in državnikov«. Najbrž so dolga leta političnih uspehov, doseženih s spretno taktiko in brezobzirno politiko, koroščevce privedla do tako blaznega dejanja kot ga predstavljajo njihove separatistične punktacije. Izdelek iz njihove »temne kovačnice«,⁹⁹ ljubljanske čarovniške kuhinje,¹⁰⁰ pa govori tudi o povsem določenem razumevanju politične in kulturne svobode punktaške strani. Resnična je tista, »ki bi bila identična z diktaturo klerikalizma v vsem javnem življenju. Razumljivo je«, je pristavilo *Jutro*, »da se jim toži po tej ‚svobodi‘, ki so jo po svoje krojili Slovencem dve generaciji, tako da se jim zdaj resnična kulturna in politična svoboda zdi huda krivica.«¹⁰¹

Obsodba punktacij je zaznamovala liberalno politično misel skoraj ves januar 1933 (prim. Godeša & Dolenc, 1999, 86–87). Ko so 27. oziroma 28. januarja 1933 zaradi punktacij konfinirali Korošca in vodstveno jedro slovenskega katoliškega gibanja, pa temu na liberalni strani niso posvetili posebne pozornosti. *Jutro* je o njihovi konfinaciji objavilo krajšo notico, enako pa je krajšo notico namenilo novici, ko so jo 21. oktobra 1934 preklicali.¹⁰²

Do srede tridesetih let so se ob Korošču opazneje ustavili februarja 1935, ko je *Jutro* objavilo faksimile njegovega lastnoročnega podpisane pisma z dne 31. januarja 1935, ki ga je poslal mnogim slovenskim županom kot volivcem v Senat Kraljevine Jugoslavije. V njem jih je prosil naj na volitvah, ki so bile 3. februarja 1935, glasujejo za katoliškega kandidata Franca Žebota. V pismu jim je zagotovil, da jih »raditega nihče ne bo smel klicati na odgovor, pač pa bomo v bodoče mi o

96 *Jutro*, 20. 1. 1933: Odmev punktacij v inozemstvu, 1.

97 *Jutro*, 8. 1. 1933: Slovenci ogorčeno zavračajo in ostro obsojajo politiko razdiranja, 1.

98 *Jutro*, 15. 1. 1933: Dr. Anton Korošec, 1.

99 *Jutro*, 22. 1. 1933: Izjalovljeni računi punktašev, 1. Prim. 20. 1. 1933: Odmev punktacij v inozemstvu, 1.

100 *Jutro*, 19. 1. 1933: Zgovorni molk dr. Korošca, 2.

101 *Jutro*, 12. 1. 1933: Punktaši in njihovi predlogi, 1.

102 *Jutro*, 31. 1. 1933: Konfinirani bivši voditelji nekdanje SLS, 1; *Jutro: ponedeljska izdaja*, 22. 10. 1934: Dr. Korošec izpuščen, 2.

tem vodili račun – ne v Vašo škodo!«¹⁰³ Žebota niso izvolili, pač pa so v Senat prišli pripadniki liberalne strani.¹⁰⁴ *Jutro* se je nad Korošcem zgražalo in poudarilo, da je njegovo »*kratko pismo dokument k zgodovini politične morale pri nas in težko bi našli v enem stavku tako zgoščeno označeno metodo politične taktike, kakor je konkretizirana v besedah nekdanjega predsednika vlade, moža, ki tudi danes še hoče veljati za enega glavnih nosilcev načelne politične orientacije v Jugoslaviji*«. ¹⁰⁵

Leto 1935 je sovpadalo tudi s spremembo v razmerju politične moči med katoliško in liberalno stranjo. V letih 1931–1935 je pripadala liberalni, nato pa katoliški strani. V drugi polovici tridesetih let je bil Korošec ponovno najmočnejši slovenski politik in med ključnimi odločevalci v jugoslovanski državi (Rahten, 2018b, 852–878). To se je čutilo tudi v odnosu, ki ga je do njega zavzel čedalje šibkejši liberalni tabor. Liberalna politika se je pred njim umaknila.

Poslej so zgolj beležili njegovo politično dejavnost, ocenjevali pa je niso. Poročali so o njegovem novem ministrskem položaju v vladi dr. Milana Stojadinovića, oblikovani 24. junija 1935, v kateri je prevzel položaja ministra za notranje zadeve, vključitvi slovenske katoliške politike in Korošca v novo vsedržavno stranko Jugoslovansko radikalno skupnost 19. avgusta 1935 in o njegovih pomembnih političnih izjavah v času prve Stojadinovićeve vlade.¹⁰⁶ Zgolj zabeležili so tudi konec njegove ministrske funkcije 21. decembra 1938 in se niso ustavili ob tem, da so ga pri oblikovanju druge Stojadinovićeve vlade obšli.¹⁰⁷ Prav tako so ostali zgolj pri navedbi, da so ga 16. januarja 1939 izvolili za predsednika Senata Kraljevine Jugoslavije, kratkem opisu izročitve diplome častnega ljubljanskega meščanstva 20. februarja 1939, in omembi njegove promocije za častnega doktorja prava Aleksandrove univerze v Ljubljani 17. decembra 1939.¹⁰⁸ Enako je bilo ob njegovem odmevnem protikomunističnem govoru na študijskem dnevu Akademске zveze 7. marca 1940 v Ljubljani. *Jutro* je zgolj povzelo njegove glavne poudarke. Dodalo pa je, da je katoliški opoldnevnik *Slovenski dom* v svojem poročilu o Koroševem govoru pripisal, da ga v Beogradu imajo za enega od njegovih najmočnejših govorov v zadnjem času.¹⁰⁹ Liberalna stran je tudi le zabeležila Korošcev prevzem položaja prosvetnega ministra 29. junija 1940 in povzela glavne poudarke iz izjave, ki jo je podal ob tej priložnosti.¹¹⁰

103 *Jutro*, 5. 2. 1935: »Ne bo v Vašo škodo ...«, 2.

104 *Jutro: ponedeljska izdaja*, 4. 2. 1935: Poraz zadnjih ostankov klerikalne vojske, 1; 4. 2. 1935: Kako so lovili in volili, 1–2. Glej tudi: *Ponedeljski Slovenec*, 4. 2. 1935: Nadomestne volitve v senat, 1.

105 *Jutro*, 5. 2. 1935: »Ne bo v Vašo škodo ...«, 2.

106 *Jutro*, 25. 6. 1935: Vlada dr. Stojadinovića in dr. Korošca, 1; 25. 6. 1935: Kako je bila nova vlada včeraj sestavljena, 1; 21. 8. 1935: Iz programa Radikalne zajednice, 2; 7. 3. 1936: O naši notranji politiki, 2; 3. 1. 1937: Novoletni radijski govor ministra dr. Korošca, 2.

107 *Jutro*, 22. 12. 1938: Nova vlada dr. Stojadinovića, 1.

108 *Jutro*, 17. 1. 1939: Kratka seja senata, 1; 21. 2. 1939: Beleške, 2; *Jutro: ponedeljska izdaja*, 18. 12. 1939: Proslava dvajsetletnice ljubljanske univerze, 2.

109 *Jutro*, 9. 3. 1940: Iz govora dr. Korošca, 8; *Slovenski dom*, 8. 3. 1940: Močan odmev govora dr. Korošca v Beogradu in Zagrebu, 1.

110 *Jutro: ponedeljska izdaja*, 1. 7. 1940: Minister dr. Korošec o prosvetnem programu, 1.

Ustavila pa se je ob njegovem voščilu za Novo leto 1940, v katerem je, na podlagi svoje ocene, izrazil zaskrbljenost zaradi vedno večjega vpliva prostozidarjev.¹¹¹ Tedaj je znova prišlo do ostrih ukrepov proti prostozidarjem (Nenetić, 1988, 454).¹¹² *Jutro* je h Koroščevi izjavi pristavilo, da bi bilo »zlasti interesantno [...] poizvedeti, kdo so slovenski framasoni, na katere dr. Korošec očitvidno misli, ko svari pred njimi«. ¹¹³ To je bila kočljiva pripomba, saj so slovenski vodilni liberalni politiki v času med svetovnjima vojnama pripadali prostozidarjem.¹¹⁴

NAMESTO ZAKLJUČKA – OB KOROŠČEVI SMRTI

Ko je 14. decembra 1940 Korošec umrl, so se liberalci od svojega dolgoletnega nasprotnika spoštljivo poslovili. Ne zaradi svojega tedanjega izginjajočega političnega položaja, pač pa iz zavesti o Koroščevem političnozgodovinskem pomenu. Korošec, ki je jeseni 1940 že slutil, da se bo od življenja poslovil, je tedaj obiskal hudo bolnega liberalnega prvaka Alberta Kramerja. Kramer je bil njegovega obiska zelo vesel. Dolgo sta se pogovarjala (Jevnikar, 1990, 164). Oba dolgoletna politična borca sta najbrž prijazno razpravljala, po vsej verjetnosti je v njunem razgovoru svoje mesto imela tudi življenjska modrost. Kramer je ob Koroščevi smrti njegovemu nasledniku dr. Franu Kulovcu poslal sožalni telegram, kot zasebnik pa je prispeval venec za pogreb pokojnega voditelja SLS (Perovšek, 2013, 195).

Liberalna politika je ob slovesu od Korošča videla odhod ene od najbolj izrazitih osebnosti nedavne slovenske in jugoslovanske preteklosti in sedanjosti.¹¹⁵ Odhod enega od tistih, ki jim je bilo usojeno, da so na prelomu slovenske zgodovine opravljali odločujoče naloge. »Končno sodbo o pomenu tega moža, o njegovih vrlinah in nedostatkih, njegovih pogreškah in zaslugah bo izrekla zgodovina.« To naj bi v nepodpisanem članku *Ob smrti dr. Korošča* 15. decembra 1940 v *Jutru* zapisal

111 *Slovenec*, 31. 12. 1939: Voščila Slovencem na novo leto 1940: dr. Anton Korošec, predsednik senata, 3.

112 Kot navaja Nenetić, je Korošec konec tridesetih let tudi trdil, da naj bi bili prostozidarji povezani z atentatom na kralja Aleksandra leta 1934 (Nenetić, 1988, 419).

113 *Jutro*, 3. 1. 1940: Zanimiva novoletna voščila, 7.

114 V svojem obsežnem delu *Masoni u Jugoslaviji* Nenetić navaja, da so prostozidarjem pripadali liberalni prvak iz dvajsetih let, nekdanji predsednik Deželne vlade za Slovenijo, večkratni poslanec in minister dr. Gregor Žerjav, liberalni prvak iz tridesetih let, nekdanji tajnik Narodnega Vijeća SHS za Slovenijo v Zagrebu, večkratni poslanec in minister, jugoslovanski poslanik v Pragi, senator, podpredsednik in glavni tajnik vsedržavne Jugoslovanske nacionalne stranke dr. Albert Kramer, nekdanji tajnik Samostojne kmetijske stranke, ban Dravske banovine, minister, poslanec in senator dr. Drago Marušič, nekdanji poslanec, podpredsednik Senata Kraljevine Jugoslavije in minister dr. Fran Novak, nekdanji liberalni »starin«, član Narodne vlade SHS v Ljubljani in Deželne vlade za Slovenijo ter nekdanji senator in ljubljanski župan, nato tedanji podžupan dr. Vladimir Ravnihar in vidni politik SKS ter jugoslovanski poslanik v Pragi v prvi polovici dvajsetih let dr. Bogumil Vošnjak (Nenetić, 1988, 341, 351, 355, 358, 402, 409, 567–571, 574, 611).

115 *Jutro* je ob Koroščevi smrti objavilo več člankov in poročil, kot npr. 15. 12. 1940: Ob smrti dr. Korošča, 1; 15. 12. 1940: Dr. Anton Korošec, 3; 15. 12. 1940: Smrt v spanju, 3; 15. 12. 1940: Knez namestnik ob smrtni postelji, 3; 15. 12. 1940: Pogreb v Beogradu, 3; 15. 12. 1940: Sožalje pravoslavne cerkve, 3; 15. 12. 1940: Črne zastave v Ljubljani, 3; 15. 12. 1940: Pogrebne svečanosti v Ljubljani, 3; 15. 12. 1940: Poziv bana in ljubljanskega župana, 3; 15. 12. 1940: Ukinjene javne prireditve, 3; 15. 12. 1940: Žalne prireditve na šolah, 3.

Leto XXI., št. 294
Ljubljana, nedelja 15. decembra 1940

Ljubljana, nedelja 15. decembra 1940

Cena 2 Din
Ljubljana, nedelja 15. decembra 1940

Ob smrti dr. Korošca

V tem, ko naš narod in naša država
bojamo za svobodo in pravico,
vsega, kar je bilo v življenju dr. Korošca,
je bilo uspešno, da se na prvotno našo
porodico zgodovine, svojemu naslednjaku
je bil.

Angleži prodri do Libije

Borbe se nadaljuje v območjih pustin Libije in je številno ujetnikov po angleških
poročilih poročilo že na 30.000 – Italijani so s protinapadi ublažili angleški pritisk

Kairo, 14. dec. (APR). Angleži poročajo,
da so v zadnjih dneh v območjih pustin
Libije napredovali proti italijanskim vojskam.
V nekaterih krajih so jih že prisilili k
povratni poti. Angleži poročajo, da so
v nekaterih krajih Italijane prisilili k
povratni poti. Angleži poročajo, da so
v nekaterih krajih Italijane prisilili k
povratni poti.

Angleški komunikacijski
poročila kažejo, da so Italijani v
nekaterih krajih napredovali proti
angleškim vojskam. V nekaterih krajih
so jih že prisilili k povratni poti.
Angleži poročajo, da so v nekaterih
krajih Italijane prisilili k povratni poti.

Angleži poročajo, da so v nekaterih
krajih Italijane prisilili k povratni poti.
Angleži poročajo, da so v nekaterih
krajih Italijane prisilili k povratni poti.

Angleži poročajo, da so v nekaterih
krajih Italijane prisilili k povratni poti.
Angleži poročajo, da so v nekaterih
krajih Italijane prisilili k povratni poti.

Italijanski poročilo

Protinapadi italijanskih čet so ublažili angleški pritisk

Kairo, 14. dec. (APR). Italijanski
poročila kažejo, da so v nekaterih
krajih Italijane prisilili k povratni poti.
Italijanski poročila kažejo, da so v
nekaterih krajih Italijane prisilili k
povratni poti.

Veis angleške zmage

v Turčiji in Ameriki

Kairo, 14. dec. (APR). Angleži poročajo,
da so v nekaterih krajih Italijane
prisilili k povratni poti. Angleži poročajo,
da so v nekaterih krajih Italijane
prisilili k povratni poti.

Laval odstopil

Flandri postal zunanj minister, mesto podpredsednika
vlade pa je s spremembo ustave ukinjeno

Pariz, 14. dec. (APR). Laval je
odstopil s mesta zunanjega ministra.
Mesto podpredsednika vlade pa je
s spremembo ustave ukinjeno.

Angleški bombniki

noč in dan na delu

Neprerastni srčiti napadi na Italijanske letalnice,
skladnice goriva in čete v Abesiniji

Kairo, 14. dec. (APR). Angleži poročajo,
da so v nekaterih krajih Italijane
prisilili k povratni poti. Angleži poročajo,
da so v nekaterih krajih Italijane
prisilili k povratni poti.

Okrog sestanka
Hitler-Mussolini

Pariz, 14. dec. (APR). Hitler in
Mussolini sta se sestala v Berlinu.
Njegova sestanka sta se sestala v Berlinu.

Nov Chaplinov film

Pariz, 14. dec. (APR). Chaplinov
film 'Modern Times' bo izšel v kinu.
Chaplinov film 'Modern Times' bo izšel v kinu.

Danes 472

ponovih in popravljenih

Slika 2: Jutrov uvodnik ob Koroščevi smrti (Jutro, 15. 12. 1940, 1).

njegov direktor Albert Kramer (Godeša & Dolenc, 1999, 34). Po našem mnenju mu lahko avtorstvo tudi pripišemo. Na liberalni strani oziroma Kramer so poudarili, da je bila v času skupnega jugoslovanskega gibanja in združitve z njim najozžje povezana, pozneje pa dolga leta v najostrejšem političnem boju. Ob njegovi smrti pa so na mah umolknili vsi bojni glasovi in občutek, da je odhod Antona Korošca težka izguba za narod in državo, prevladuje vsako drugo čustvo. *»Nam je lahko pozabiti premnoge stvari, izreke, akcije, poteze strankarskega šefa in dnevnega politika«*. Dalje je Kramer zapisal: *»V času svetovne vojne je dr. Korošec iz regionalnega strankarskega politika dozorel v državniško višino«*. Takrat se je dvignil visoko, kakor nikdar prej, v resničnega, od vseh priznanega voditelja ne le lastnega slovenskega naroda, temveč vsega jugoslovanstva, ki se je borilo za osvoboditev izpod avstro-ogrskega jarma. V Jugoslaviji se je nato večkrat znašel na fronti, ki se je ne le enkrat silovito borila proti idejam, katerih zastava je bila nekoč v njegovih rokah. V času šestojanuarskega režima jih je znova podprl in se vrnil k ideologiji, ki je notranje morda ni nikoli opustil. Po Kramerju naj bi avtorstvo ljubljanskih punktacij vedno zanikal. Konfinacija, ki ga je nato doletela, se Kramerju ni zdela primerna, čeprav se je *»sicer izvajala na način, ki je bil zanj zelo časten«*. Pozneje je bilo mnogo obračunavanja, kdo je bil kriv za tak ukrep proti enemu najbolj uglednih voditeljev v državi. *»Naj ob tej priliki poudarimo, da se dr. Korošec nikdar ni pridružil obtožbam, ki so bile v tem oziru naperjene proti domačim političnim nasprotnikom, dobro vedoč, da so neosnovane.«*¹¹⁶

Ob Koroščevi smrti se na liberalni strani niso izognili priznanju, da je kot načelnik večinske slovenske stranke, katoliške SLS, v Beogradu zastopal tudi Slovence kot take in prevzemal odgovornost za politični položaj slovenskega naroda v državi. V njej je zavzemal najvišje položaje. Njegova politična beseda je imela vedno veljavo in njegova osebnost je bila stalno v ospredju politike. *»Bil je na glasu odličnega političnega taktika, moža, ki je malo povedal ali katerega delovanje za kulisami je dostikrat odločilno vplivalo na razvoj političnih dogodkov. Med jugoslovanskimi politiki in državniki mu bo za vedno pripadalo eno najodličnejših mest.«* Kramer, ki ga je dobro poznal, je posebej opozoril še na njegove osebne lastnosti. *»Bil je osebno skromen, v vsem svojem zasebnem življenju pošten, nedostopen vsaki materialni vabi, odločen in pogumen, človek, ki je v polni meri zaslužil ime moža. Med svojimi pristaši je užival nedeljeno zaupanje in čaščenje, ki mu je samemu bilo dostikrat neprijetno, a je dajalo njegovi politični osebnosti avtoriteto, kakršnih je malo v današnjih časih. Njegov simpatični način občevanja, njegovo optimistično gledanje na svet in življenje sta mu pridobila širok krog osebnih spoštovalcev in prijateljev, ki je daleč presegel okvir njegove stranke. Njegove zasluge v našem narodnem in državnem življenju daleč presegajo vse negativne strani njegovega delovanja in so mu vedno tudi pri političnih nasprotnikih ustvarjale spoštovanje in priznanje.«* Ob njegovi krsti so umolknila vsa nasprotja in ko jugoslovanski nacionalisti *»pošiljamo mrtvemu sinu*

116 *Jutro*, 15. 12. 1940: Ob smrti dr. Korošca, 1.

*našega naroda zadnji pozdrav, se oddolžujemo njegovemu spominu z izpovedjo, ki jo najlepše obeležuje jedrnat stavek: Bil je zaslužen za jugoslovensko stvar! Slava njegovemu spominu!*¹¹⁷

Liberalne besede slovesa ob Koroščevi smrti so odsevale priznavanje njegove politične sposobnosti, državniškega pomena in ključne vloge v slovenskem narodnopolitičnem razvoju od zadnjega obdobja prve svetovne vojne dalje. Globoka in trajna idejna ter politična nasprotja med katoliškim in liberalnim taborom, ki so se skoraj celotno dobo Koroščevega vodstvenega položaja v slovenski politiki dosledno prepletala z liberalnim odnosom do njega, so se predvsem zrcalila v vprašanju naroda in države – zgodovinskega vprašanja tedanjega časa. Liberalna politika ga je na podlagi svojega unitarističnega in ideološkega stališča zanikala ter v boju SLS in njenega voditelja za slovensko nacionalno individualnost in državnoopravno samostojnost videla separatistično, protidržavno in protijugoslovansko usmerjenost ter instrument za vzpostavitev absolutne katoliške prevlade na Slovenskem. Ideološki vidik so povezovali z narodnopolitičnim. Občasno je izrazito stopil v ospredje, a tudi Korošec na tem polju liberalcem ni prizanašal. Ideologija in politika sta v tistem času bistveno označevali slovenski prostor in določili medsebojna razmerja njegovih oblikovalcev. To se je značilno pokazalo prav med Korošcem in liberalci. V kratkem času narodnega in političnega zaveznitva so bili brez zadržkov njegovi podporniki in so tudi kasneje v dobi, kot se je reklo, »jugoslovanskega osvobojenja«, videli njegovo največje dejanje. A kot njegovi nasprotniki so bili med najbolj prepričanimi. Vedno pa so se zavedali razsežnosti njegovega vpliva in delovanja.

117 *Jutro*, 15. 12. 1940: Ob smrti dr. Korošča, 1.

LIBERALS AND ANTON KOROŠEC IN THE YEARS BETWEEN
1918 AND 1940

Jurij PEROVŠEK

Institute of Contemporary History, Privoz 11, 1000 Ljubljana, Slovenia

e-mail: jurij.perovsek@inz.si

SUMMARY

Dr. Anton Korošec (1872–1940), as every other excellent politician, was followed by contradictory assessments in his political and statesmanship activity. On the one hand, there was mass support and utmost emotional allegiance to him as the long-term leader of the catholic Slovenian People's Party (SLS) and the first man of the catholic movement. On the other hand, there was distinctive refusal by the members of the liberal and Marxism camp. In the framework of the traditional catholic-liberal opposition, the most declinatory ideological and political view of Korošec was formed on the liberal side. With the May Declaration of 1917 and the declaration movement in 1917–1918, Korošec became the undisputed Slovenian national leader. His primacy was not questionable for the liberals and they cooperated with him in the national emancipation fight. The conciliatory relationship between the liberals and Korošec lasted through all national emancipation efforts and through the overturn period to the new political momentum in December 1918, when the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Kingdom of SHS, from 1929 Kingdom of Yugoslavia) was established. In this time, the liberals labelled Korošec as the leader of the Slovenian nation, a man with their utmost confidence and the personification of the Yugoslav freedom, autonomy and independence. The same as in the Austrian era, Slovenes were engaged in ideological fights also in the Kingdom of SHS (from 1919 the Kingdom of Yugoslavia). Already in the first years after the creation of the Yugoslav state, the catholic and liberal sides encountered irreconcilable differences. The liberals reproached Korošec with being the leader of the conservative political clergy, who, as the minister of traffic did not yield to social requests of the railway workers and forced them to strike. The strike flamed and ended in April 1920 in blood on Zaloška cesta in Ljubljana. After his first ministerial positions, the liberals accused him of hindering the farmers economic progress, aiding to the tax load of Slovenia and signing the ratification of the Rapallo Treaty. He was supposed to be accountable also for the defeat of the Yugoslav (Slovene) side at the plebiscite in Carinthia in 1920. The central political problem of the first nationally integral and centrally founded Yugoslav state almost to the end was the question of its internal regulation. This was the cause of debates between advocates for the Yugoslav national integralism and state unitarism on the one side and national pluralism and autonomy-federalist state programme on the other side. In the 1920s, the majority of the Slovenian liberal politics supported Yugoslav unitarism, in the 1930s all of them. Korošec and the SLS were advocates for the existence of different Yugoslav national individualities and the autonomy-federalist Yugoslav state. The liberals or, in the most part of the 1920s, their leading party, the Yugoslav Democratic Party (Slovene part of

the all-state Democratic Party, in 1924 renamed to the Independent Democratic Party), connected the fight for Yugoslav unitarism with the ideological political fight against Korošec and SLS. They declared that their efforts for Slovenian autonomy is a cover for the fight for total power of political Catholicism and its ideological image in Slovenia. SLS, with its autonomy course, had the majority Slovenian support and Korošec was the leading Slovene politician. In February 1928, Korošec became the minister for internal affairs. At this time, the first of the two strongest attacks of the liberal politics on Korošec in the Kingdom of SHS/Yugoslavia, occurred. After the fatal shots of the great Serbian deputy Puniša Račić on the Croatian deputies at the National Assembly in June 1928, which caused the death of the Croatian national leader Stjepan Radić, the liberal side attacked Korošec because he did not resign and with that exculpate SLS from being responsible for the crime. On June 6, 1928, the leading liberal political newspaper Jutro published an accusatory caricature, which pictured Korošec dressed in a bloodstained priest's robe, with a police hat and a bloodstained rubber truncheon in his right hand raised above the image of the Christ. SLS reacted harshly to the inappropriate caricature and in the summer of 1928 led a strong fight against liberal press. When Korošec became the president of the Yugoslav government in July 1928, the liberal side took a fervent declinatory stance. They stated that his position was only due to a tactical move of the hegemonic great Serbian politics to put a Slovenian catholic priest (and not a Serb) as the head of the government, which leads a strong battle with Croats. "This is the whole ideal of hegemonists. And for this, Korošec was bad enough, or good enough ..." Until September 1930, Korošec remained in the Yugoslav political top; even after his government resigned in December 1928 and after January 1929 when the king, Alexander I Karađorđević, proclaimed his dictatorship. In 1933, due to the opposition federalist Ljubljana Punctuations of SLS or the so-called Korošec Punctuations, there was a second attack of the liberals on Korošec. In accordance with their Yugoslav unity views, they reproached Korošec of making unacceptable demands, for the state union with the Serbs and Croats can only be a unitarian and an undivided Yugoslav whole. The punctuations present the destruction of Yugoslavia, the sin of Korošec on the nation and a crime. In 1935 there was a change in the political power between the catholic and liberal side. Between 1931 and 1935, the liberals were in power, later again the Catholics. In the second half of the 1930s, Korošec was again the strongest Slovenian politician and was among the key decision makers in the Yugoslav state. This reflected also in the stance, which the weakening liberal camp took. The liberal politics stepped aside and only reported on his political actions and did not comment on them. When Korošec suddenly died on December 14, 1940, liberals payed respects to their long term adversary. Not because of their weakening political position, but because they were aware of his historical political importance. Even though they were his most ardent opponents, they were aware of the extensiveness of his influence and actions.

Keywords: liberalism, Anton Korošec, political Catholicism, autonomy, centralism, Yugoslav idea, Kingdom of SHS, Yugoslavia

VIRI IN LITERATURA

- Dolenc, E. (1996):** Kulturni boj: slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Gašparič, J. (2007):** SLS pod kraljevo diktaturo: diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935. Ljubljana, Modrijan.
- Godeša, B. & E. Dolenc (1999):** Izgubljeni spomin na Antona Korošca: iz zapuščine Ivana Ahčina. Ljubljana, Nova revija.
- Griesser-Pečar, T. (2019):** Slovensko slovo od Habsburžanov. *Studia Historica Slovenica*, 19, 2, 301–332.
- Jevnikar, I. (1990):** Dr. Anton Korošec v spominih dr. Mateja Poštovana. *Mladika*, 34, 10, 164–165.
- Jutro.** Ljubljana, 1920–1945.
- Jutro: ponedeljska izdaja.** Ljubljana, 1931–1943.
- Kmetijski list.** Ljubljana, 1919–1945.
- Kmetijski list.** Ljubljana, 1926–1941.
- Kranjec, S. (1962):** Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije. *Zgodovinski časopis*, 16, 218–229.
- Maver, A. & D. Friš (2018):** *Iudica me, Deus*: duhovniki v politiki na Slovenskem ter v srednji Evropi v prvi polovici 20. stoletja in Anton Korošec. *Acta Histriae*, 26, 1, 109–126.
- Narodni dnevnik.** Celje, 1909–1910.
- Nečetič, Z. D. (1988):** Masoni u Jugoslaviji 1764–1980: pregled istorije slobodnog zidarstva u Jugoslaviji: prilozi i građa: treće, dopunjeno izdanje. Beograd, Autor-sko-izdavačka grupa „Zodne“.
- Nova pravda.** Maribor, Ljubljana, 1920–1927.
- NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka, 312/1–9, letaki do 1936.**
- Perovšek, J. (ur.) (1998):** Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS. Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije.
- Perovšek, J. (2013):** O demokraciji in jugoslovanstvu: slovenski liberalizem v Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.
- Perovšek, J. (2018a):** Misel o Sloveniji in njeno udejanjenje v času od Majniške deklaracije do oblikovanja Države SHS in Narodne vlade SHS v Ljubljani. *Studia Historica Slovenica*, 18, 2, 421–442.
- Perovšek, J. (2018b):** Politična podoba Ptuja v letih 1918–1941. V: Šteiner M. (ur.): Ptuj v 20. stoletju: zbornik ob 125-letnici ptujskega muzeja. Ptuj, Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož, 133–165.
- Perovšek, Jurij (2019a):** Narodni svet in slovenska samoodločba leta 1918. *Studia Historica Slovenica*, 19, 2, 333–368.
- Perovšek, J. (2019b):** Nastanek Države Slovencev, Hrvatov in Srbov 29. oktobra 1918 in njen narodnozgodovinski pomen. *Studia Historica Slovenica*, 19, 2, 369–398.

- Perovšek, J. (2020):** Politični položaj na Slovenskem leta 1919. *Studia Historica Slovenica*, 20, 2, 359–394.
- Pleterski, J. (1998):** Dr. Ivan Šušteršič 1863–1925: pot prvaka slovenskega političnega katolicizma. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC.
- Ponedeljski Slovenec.** Ljubljana, 1932–1939.
- Rahten, A. (2018a):** Radić na štajerski fronti. Hrvaško-slovenska politična razmerja v mariborskem volilnem okrožju v Kraljevini SHS. *Studia Historica Slovenica* 18, 1, 171–190.
- Rahten, A. (2018b):** Račun brez Korošca? Dileme očeta Jugoslavije ob ustanovitvi Banovine Hrvaške. *Studia Historica Slovenica*, 18, 3, 845–881.
- Rahten, A. (2020):** Koroška po plebiscitu. Revanšizem, revizionizem in pregoni v poblebiscitnih mesecih. *Studia Historica Slovenica*, 20, 2, 565–595.
- Ratej, M. (2005):** Slovenska ljudska stranka v vladi Antona Korošca – ratifikacija Nettunskih konvencij. *Zgodovinski časopis*, 59, 1–2, 111–127.
- Ratej, M. (2007):** Politika narodnega sporazuma – Slovenska ljudska stranka v vladi Ljubomirja Davidovića. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 47, 1, 65–83.
- Ratej, M. (2009):** Anton Korošec, notranji minister leta 1928. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 49, 1, 227–242.
- Ratej, M. (2010):** »Korošec vihti bič nad železničarji«. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 50, 1, 27–38.
- Slovenec.** Ljubljana, 1873–1945.
- Slovenski dom.** Ljubljana, 1935–1945.
- Slovenski narod.** Ljubljana, 1868–1943.
- SNZ – Slovenska novejša zgodovina.** Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992. Fischer, J. et al. (ur.). Knj. 1. Ljubljana, Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.
- Stavbar, V. (2014):** Politik Vekoslav Kukovec: politično delovanje do leta 1918. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.
- Stavbar, V. (2017):** Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje: slovenska politika v habsburški monarhiji od volilne reforme do nove države: 1906–1918. Maribor, Založba Pivec.
- Steinbacher, N. & A. Rahten (2019):** »V boj za staro pravdo!« – ustanovitev in delovanje Samostojne kmetijske stranke do konca zasedanja konstituante. *Studia Historica Slovenica*, 19, 1, 71–106.
- Stiplovšek, M. (2000):** Slovenski parlamentarizem 1927–1929: avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Stiplovšek, M. (2006):** Banski svet Dravske banovine 1930–1935: prizadevanja banskega sveta za omilitev gospodarsko-socialne krize in razvoj prosvetno-kulturnih dejavnosti v Sloveniji ter za razširitev samoupravnih in upravnih pristojnosti banovine. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

- Tominšek Perovšek, M. (2013):** Uredništvo Slovenca. V: Tominšek Perovšek, M. (ur.): Slovenec: političen list za slovenski narod (1873–1945): kratek pregled zgodovine ob 140-letnici njegovega izhajanja. Ljubljana, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 172–175.
- Vidovič-Miklavčič, A. (1994):** Mladina med nacionalizmom in katolicizmom: pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije. Ljubljana, Študentska organizacija Univerze.
- Vsi v boj za Narodni blok ([1925]):** Vsi v boj za Narodni blok: za enakost[,] bratstvo in svobodo. [Ljubljana], Narodni blok.
- Zečevič, M. (1977):** Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921: od majniške deklaracije do vidovdanske ustave. Maribor, Obzorja.